

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

Diplomová práce
Právní postavení trans osob v ČR

Kateřina Vašátková

Plzeň 2021

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ
KATEDRA ÚSTAVNÍHO A EVROPSKÉHO PRÁVA

Diplomová práce
Právní postavení trans osob v ČR

Vedoucí práce: JUDr. Zuzana Vostrá, Ph.D.

Katedra ústavního a evropského práva

Studijní program: Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Kateřina Vašátková

Plzeň 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím odborné literatury a pramenů uvedených v seznamu, který je součástí této diplomové práce.

V Plzni dne 31.3.2021

.....

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala JUDr. Zuzaně Vostré, Ph.D. za ochotu a vedení mé práce. Dále bych chtěla poděkovat za poskytnutí odborné konzultace MUDr. Petře Vrzáčkové, Ph.D., FECSM.

Obsah

Úvod.....	1
1. Problematika trans osob.....	3
1.1. Stereotypy	3
1.2. Pojmosloví.....	4
1.3. Sexuální menšiny.....	8
1.4. Historie transgenderu	9
2. Mezinárodní právo lidských práv a práva trans osob	11
2.1. Rada Evropy	11
2.1.1. Judikatura Evropského soudu pro lidská práva	12
2.1.1.1 A.P., Garçon a Nicot proti Francii	13
2.1.1.2 Y.Y. proti Turecku	14
2.1.1.3 Schlumpf proti Švýcarsku	16
2.1.1.4 Van Kück proti Německu	16
2.1.1.5 Hämäläinen proti Finsku	17
2.1.1.6 Christine Goodwin proti Spojenému království	17
3. Ústavní a právní úprava práv trans osob v ČR.....	19
3.1. Ústavní zakotvení	20
3.2. Antidiskriminační zákon	22
3.3. Veřejný ochránce práv	23
3.4. Občanský zákoník.....	24
3.5. Zákon o specifických zdravotních službách.....	26
4. Administrativní změna pohlaví v ČR.....	28
4.1. Proces přeměny pohlaví	28
4.2. Změna osobních údajů	34
4.2.1. Záznam o změně pohlaví.....	35
4.2.2. Změna jména a příjmení.....	35
4.2.3. Změna rodného čísla	35
4.2.4. Výměna občanského průkazu, cestovního pasu a řidičského průkazu.....	36
4.2.5. Výměna dokladů o vzdělání	37
4.3. Administrativní změna pohlaví v judikatuře českých soudů.....	38
4.4. Pohled trans osob na administrativní změnu pohlaví v ČR.....	39
5. Právní otázky související se změnou pohlaví.....	42
5.1. Chirurgický zákrok	42
5.2. Diagnostika trans identity.....	45
5.3. Neutrální jméno	45
5.4. Věk pro úřední změnu pohlaví	46
5.5. Ukončení manželství a registrovaného partnerství	47

5.6.	Vězeňství.....	47
5.7.	Zaměstnanecké vztahy a živnostenské podnikání.....	48
5.8.	Ozbrojené síly.....	49
5.9.	Zdravotní péče.....	49
6.	Úvahy de lege ferenda týkající se postavení trans osob	51
6.1.	Zrušení povinných sterilizací a změna pohlaví sebeurčením	51
6.2.	Zrušení podmínky rozvodu a ukončení registrovaného partnerství	53
6.3.	Neutrální pohlaví a neuvádění pohlaví v dokladech	54
	Závěr	55
	Resumé	57
	Seznam použitých zkratk	58
	Seznam literatury a informačních zdrojů	59

Úvod

Rodová identita je jednou ze složek identity člověka jako lidské bytosti. Dáváme jí najevo, jak sami sebe vnímáme. Pro někoho se může jednat o zcela jasnou a automatickou věc, pro někoho to však znamená dlouhou cestu za poznáním sebe samého.

Jako předpoklad vyvíjející se společnosti a existence úcty a respektu mezi jedinci považují za důležité porozumět druhému a umět přijímat odlišnosti. Jak řekl kdysi náš bývalý prezident Václav Havel: „*Porozumět si, neznamená přizpůsobit se jedni druhým, ale pochopit navzájem svou identitu.*“¹

Vybrala jsem si pro svou práci téma související s trans osobami, jelikož jsem během studia narazila právě na tuto problematiku a téma mě vedlo k zamyšlení. Následně jsem narazila na spousta otázek týkající se trans osob, a to nejen právních. Kromě toho jsem měla možnost setkat se s lidmi hlásící se k této komunitě a slyšet jejich životní příběhy. Téma mě natolik zaujalo, že jsem se rozhodla věnovat se mu ve své práci.

Mimoto je otázka trans osob v naší společnosti aktuální. V ČR se momentálně vedou diskuze o tom, jaké podmínky by měly být pro úřední změnu pohlaví, a o tom, kde a jak je právní úprava v této oblasti nedostačující.² V současné chvíli je v ČR pro úřední změnu pohlaví vyžadována sterilizace. Jsme jednou z posledních zemí v Evropě, která si tuto podmínku stanoví. Všechny evropské země od ČR směrem na západ již tuto podmínku nemají³, lze tedy vyvozovat, že nejsme na nejvyšší úrovni poznání v této věci, a proto je dobrý důvod toto téma zkoumat.

Cílem této práce je nejen poukázat na to, jak je důležité věnovat pozornost tomuto tématu, ale hlavně zhodnotit současné právní postavení trans osob.

Předkládaná práce obsahuje šest kapitol. První kapitola mé práce se věnuje obecné problematice trans osob a vysvětluje základní pojmy vztahující se k tomuto tématu. Druhá kapitola pojednává o mezinárodní úpravě práv trans osob a popisuje

¹<https://citaty.net/citaty/11980-vaclav-havel-porozumet-si-neznamena-prizpusobit-se-jedni-druhym/>

² Tímto tématem se zabývala Konference uskutečněná v Praze dne 31.5.2019 na téma: Trans práva v kontextu české legislativy

³ <https://www.queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/prava-trans-lidi-v-evrope-pozadavek-sterilizace/>

vybrané judikáty ESLP. Třetí část popisuje úpravu práv trans osob na úrovni národní. Čtvrtá část mé práce se zabývá administrativní změnou pohlaví v ČR, popisuje proces změny pohlaví a následou změnu osobních údajů. Předposlední část je věnována otázkám souvisejícím s problematikou trans osob. Vyzdvihuje vybrané otázky tohoto tématu, obsahuje úvahy a možná řešení problémů. V závěrečné části je uvažováno nad budoucím vývojem v této věci v oblasti zejména právní.

1. Problematika trans osob

1.1. Stereotypy

Naše společnost je založena na předpokladu, že člověk se rodí jako muž a nebo žena. Tato skutečnost je ovlivněna biologickými znaky, které při narození dítě má. Na základě těchto znaků je dítěti při narození přiděleno jedno ze dvou pohlaví a od jedince se automaticky očekává, že jeho chování, vzhled, způsoby projevení, zájmy budou záviset na jeho pohlaví. Bude se tedy jednat o zavedené stereotypní představy ve společnosti. Stereotypem rozumíme určitou představu o povahových rysech, způsobech chování a zvycích příslušníků určité skupiny, kdy však opomínáme individualitu těchto jedinců. Jedním znakem stereotypů je fakt, že jsou určovány tradováním, verbálním i neverbálním zprostředkováním dalšími jedinci naší společnosti, nikoliv na základě osobních zkušeností. Charakteristickým rysem stereotypů je, že na jejich základě jsou vytvářeny předsudky s nimiž je samozřejmě spojena také intolerance k alternativám.⁴ V důsledku toho tedy může docházet k diskriminaci.

Typickým stereotypem mužské a ženské role je tedy například očekávání určitých pravidel chování při významných společenských událostech. Dále může jít o představy o ženách jako matkách a o mužích, na které pohlížíme jako na živitele rodiny.⁵ O stereotypech můžeme mluvit i v situaci, kdy přemýšlíme nad typickým chováním a zájmy chlapců a dívek.

Tyto obecné představy však nejsou pravidlem. Faktem je, že se rodí osoby, které se neztotožňují se svým přiděleným pohlavím a jejich vnitřní identita se s ním neshoduje. Některé tyto osoby se nemusí ani cítit ve svém těle komfortně. Dále tu mohou být osoby, které mají problém se zařadit k jednomu ze dvou pohlaví. Skutečností je i fakt, kdy se narodí jedinec, který má biologické znaky obou pohlaví. U těchto osob je tedy vysoce pravděpodobné, že nebudou odpovídat typickým stereotypním představám, nebudou zapadat do předem daných „škatulek“ určených společností a nebudou plnit role, které se od nich očekávají. Tyto osoby mohou tedy vykazovat znaky chování, které mohou být typické pro opačné pohlaví. Vzhledem k tomu, že tyto osoby jsou součástí naší společnosti, je žádoucí i přes

⁴ JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 987-80-247-2284-9. str. 27, 28

⁵ tamtéž

zavedené stereotypy zajistit těmto osobám důstojný život tak, aby nebyly nuceny podléhat stereotypům na úkor svého vlastního bytí.

1.2. Pojmosloví

Pro účely své práce považuji za nezbytné pro začátek vyložit význam základních pojmů, které budu nadále používat. Vzhledem k velkému množství definic, které se liší v závislosti na autorovi, jsem se rozhodla využít zejména slovník organizace Trans*parent. Organizace Trans*parent je organizací, která usiluje o změnu práv těchto osob a zároveň se snaží o změnu přístupu ve společnosti k těmto lidem.⁶ Pro tento slovník jsem se rozhodla z důvodu, abych zachovala korektnost vůči této komunitě.

Pohlaví

Pohlaví je chápáno jako „*biologická kategorie, na základě které jsou lidé tradičně (v české společnosti) děleni po narození.*“⁷ Pohlaví je tedy nezávislé na vnitřní identitě člověka. Je třeba se na pohlaví dívat z více hledisek. Z hlediska genetického je pohlaví určeno podle pohlavních chromozomů, u samice se vyskytují chromozomy XX a u samce XY. Dále hledisko anatomické, které znamená existenci pohlavních žláz – u muže varlata, u ženy vaječníky. Pro určení pohlaví je však určující zpravidla vzhled zevního genitálu.⁸ V ČR rozlišujeme pohlaví ženské a mužské.

Gender

Pojem gender pochází z angličtiny a překládá se jako rod. Tento výraz se již postupně ujal i v českém prostředí. Gender je „*rodová identita člověka, nezávislá na přisouzeném pohlaví a sexuální orientaci.*“⁹ Jedná se tedy o jakési vnitřní prožívání člověka a způsob, jakým člověk vystupuje, jež se neodvíjí od pohlaví.¹⁰ Podle M. Fafejty je třeba gender „*vnímat jako něco, co není striktně dáno konkrétními pohlavními znaky a co není nezměnitelné.*“¹¹ Gender se utváří kolem druhého roku života. Ke schopnosti uvědomění si vlastního genderu a projevení

⁶ <https://jsmetransparent.cz/o-nas/>

⁷ PAVLICA, Karel. *Obavy a přání trans lidí: Výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent z.s. v roce 2018*. Praha: Transparent, 2019. ISBN 978-80-906362-4-8. str. 81

⁸ FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247 1696-1. str. 13

⁹ <https://jsmetransparent.cz/pro-media/>

¹⁰ tamtéž

¹¹ FAFEJTA, Martin. *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1030-6. str. 170

navenek dochází před čtvrtým rokem života.¹² Nelze tedy gender vnímat jako něco, co by si člověk mohl vybrat a během svého života jednoduše měnit v závislosti na aktuální náladě. Je důležité na gender pohlížet jako na něco, co je jedinci předurčeno.

Transgender, trans

Pojem trans neboli transgender osoba „označuje člověka, jehož rod se neshoduje s tím, jak byl od narození vnímán ostatními.“¹³ Dochází tudíž v této situaci k tomu, že rod není v souladu s určeným pohlavím. Jedná se o osoby, které budou usilovat o změnu pohlaví, pod kterým jsou státem vedeny nebo o ty, kteří tuto změnu již podstoupily. Dále do této kategorie patří osoby, které se budou chtít podrobit určitým zákrokům či léčbě, též se bude jednat o osoby, které tento proces již podstoupily. V neposlední řadě zahrnuje tento pojem i osoby, které nechtějí, aby jejich pohlaví bylo uváděno.¹⁴

Podle rozhovoru z roku 2019 s Viktorem Heumannem z organizace Trans*parent nelze zcela přesně určit, kolik osob ve společnosti je trans. Může se jednat o 0,5 až 1,7 %, což v přepočtu znamená minimálně 50 000 osob žijících v ČR.¹⁵

Z výše uvedeného plyne, že pojem „trans“ zahrnuje větší množství identit a tedy i široké spektrum osob, které se pod tuto kategorii budou řadit. Ve své práci se zaměřím zejména na trans osoby, které usilují o změnu státem registrovaného pohlaví nebo tuto změnu již podstoupily.

Transvestitismus

Od pojmů transgender a trans osob je nutné odlišovat pojem transvestitismus, tyto pojmy nelze zaměňovat, nejedná se o jedno a totéž. Transvestitismus dělíme na transvestitismus fetišistický a transvestitismus dvojí role. Oba uvedené jsou součástí Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10). Fetišistický transvestitismus je obsažen v bodě F65.1 MKN-10 a jedná se o poruchu sexuální preference, nikoliv pohlavní identity. V tomto případě se jedná o

¹² FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247 1696-1. str. 14

¹³ <https://jsmetransparent.cz/pro-media/>

¹⁴ DUŠKOVÁ, Šárka a Maroš MATIAŠKO. *Právo na uznání identity trans lidí v České republice*. Praha, 2019. str.7

¹⁵ <https://wave.rozhlas.cz/ne-vsichni-trans-lide-chteji-operaci-proc-cesko-vyzaduje-sterilizace-a-zmeni-se-8114587>

převlékání do ženských šatů, líčení. Důvod převlékání je spojen s navozením pohlavního vzrušení. Transvestitismus dvojí role je stanoven v bodě F64.1 MKN-10, je klasifikován jako porucha pohlavní identity. Opět se projevuje převlékáním do šatů opačného pohlaví, v tomto případě však nebude důvodem pohlavní vzrušení, ale psychické uspokojení.¹⁶

Tranzice

Pokud budeme mluvit o tranzici, bude se jednat o „*přechod k životu v souladu s naším skutečným rodem*.“¹⁷ Je nutné si uvědomit, že tento proces automaticky nemusí znamenat změnu jména či změnu vzhledu dotyčného.¹⁸ Tranzici rozlišujeme podle účelu na sociální, fyzickou a úřední. V případě sociální tranzice se bude jednat například o změnu jména, zájmen, rodu. O fyzické tranzici budeme mluvit, bude-li se jednat o hormonální terapii či o operativní změny a úřední tranzice bude znamenat změnu v dokladech a změnu rodného čísla.¹⁹

Trans žena, trans muž

Tento pojem odkazuje k osobám, které mají „trans zkušenost“. Trans ženou rozumíme osobu, která se cítí být ženou, v případě trans muže naopak.²⁰

MtF, FtM

Zkratka MtF pochází z anglických slov „*male to female*“, v překladu – „z muže na ženu“. Toto označení se používá pro trans ženy.²¹ Jedná se o proces, kdy osoba, jež byla při narození zařazená do kategorie muž, bude podstupovat tranzici, aby byla zařazena do kategorie žena.

Zkratka FtM též pochází z anglických slov „*female to male*“, v překladu – „z ženy na muže“. V tomto případě se jedná o trans muže.²² Označení se vztahuje k procesu, kdy osoba, jež byla při narození zařazená do kategorie žena, podstoupí tranzici, aby byla zařazena do kategorie muž.

¹⁶ FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247 1696-1.str.46

¹⁷ <https://jsmetransparent.cz/pro-media/>

¹⁸ <https://jsmetransparent.cz/pro-media/>

¹⁹ Konference konaná dne 31.5.2019 v Praze na téma: Trans práva v kontextu české legislativy

²⁰ <https://jsmetransparent.cz/pro-media/>

²¹ PAVLICA, Karel. *Obavy a přání trans lidí: Výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent z.s. v roce 2018*. Praha: Transparent, 2019. ISBN 978-80-906362-4-8.str.81

²² tamtéž

Obě skupiny se vzájemně odlišují svým vývojem, chováním, cítěním. Svou trans identitu si zřejmě bude uvědomovat před šestým rokem života vyšší procento FtM. Podle studie je u MtF menší stabilita zaměstnání a tyto osoby více inklinují k duševním poruchám. (Dixen a spol., 1984).²³ Tato skutečnost zřejmě může být ovlivněna tím, že je obecně ve společnosti nepřijatelné, aby muž vypadal jako žena. Lze se tedy domnívat, že tyto osoby se mohou s vyšší mírou stát oběťmi diskriminace.

Transsexuál(ka), transsexualita, transsexualismus

Podle organizace Transparent jde o výrazy, které se v současné době eliminují, užívají se „v kontextu diagnózy“ a nesprávně odkazují na sexualitu, která je však na genderové roli nezávislá.²⁴ Přestože jsou tyto termíny mírně zavádějící, jedná se o zákonné označení trans osob. Například zákon č. 373/2011 Sb., zákon o specifických zdravotních službách tyto pojmy obsahuje.

Podle mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10) je podle bodu F64.0 transsexualismus poruchou pohlavní identity. Tento bod transsexualismus popisuje konkrétně jako: „*Žádost žít a být akceptován jako člen opačného pohlaví, obvykle spojený s pocitem nespokojenosti s vlastním anatomickým pohlavím nebo s jeho nevhodností, a s přáním chirurgického a hormonálního zásahu, aby tělo odpovídalo, pokud možno, preferovanému pohlaví.*“²⁵ Literatura říká, že co se týče chirurgických zásahů do těla nebo nespokojenosti se svým tělem, tento popis nemusí obecně platit pro všechny trans osoby přesto, že se mohou cítit jako opačné pohlaví.²⁶ Definice transsexuality v tomto bodě tedy neodpovídá realitě.

Dalším problémem, který se zde jeví, je vnímání trans osob jako osob duševně nemocných a očekávání léčby takových lidí. Tato skutečnost může být pro trans osoby silně stigmatizující. V roce 2022 by však mělo dojít ke změně a transsexualita by měla být odstraněna ze seznamu duševních poruch.²⁷ Vzhledem k výše uvedeným faktům se proto budu snažit ve své práci tyto pojmy omezit, nicméně ne vždy to bude možné.

²³ FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247 1696-1. str.125

²⁴ <https://jsmetransparent.cz/pro-media/>

²⁵ *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky, 2019. ISBN 978-80-7472-168-7, str.241

²⁶ FAFEJTA, Martin. *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1030-6.str.206

²⁷ <https://www.who.int/classifications/classification-of-diseases>

Sexuální orientace

Od pojmů transsexuality a trans identity je potřeba odlišovat sexualitu a sexuální orientaci. Přesto, že termín transsexualita v sobě nese název sexuality, jedná se o naprosto rozdílné významy. Sexuální orientace je atraktivita k druhým, která je vrozená, neměnná, emoční, romantická, sexuální či afektuální. Sexuální orientace rozlišuje například heterosexuální a homosexuální. Můžeme tedy narazit na trans osoby s různou sexuální orientací.²⁸

Intersex

V případě intersex lidí jde o ty osoby, které přesně nelze identifikovat jako muže a nebo ženu. Tyto osoby mohou mít například vaječníky i varlata nebo chromozomy XXY.²⁹ Mluvíme zde o anomálii vzhledem k pohlaví. V této situaci nastává otázka, do jaké kategorie dítě zařadit (muž či žena) a jak k němu přistupovat. Samozřejmě v těchto případech může docházet k operacím ve snaze přiblížit se k jednomu ze dvou pohlaví a v dobré víře, že dítě bude „normální“. Tato řešení však mohou být riskantní a nemusí vést k překonání problému, naopak se mohou stát základem pro nový problém.³⁰ Vzhledem k tomu, že pohlaví je ale nutné určit, může nastat situace, kdy se jedinec s určeným pohlavím později neztotožní a bude tedy trans osobou.

1.3. Sexuální menšiny

Menšina je definována jako „*skupina lidí, které spojuje společná pozitivní identita odlišná vůči většině.*“³¹ Je tedy patrné, že menšin existují různé druhy. Jedním z nich jsou sexuální menšiny, pro které je obecně užíván termín LGBTI (lesbická, gay, bisexuální, transgender a intersexuální menšina). Bude se tedy jednat o skupinu osob s jinou sexuální orientací, než je heterosexuální, o osoby s trans identitou a osoby, které se narodily s pohlavními znaky obou pohlaví.³² Někdy je tato zkratka rozšiřována a můžeme se setkat i s označením LGBTIQ či LGBTQA+, které navíc zahrnuje další sexuální orientace a identity.³³

²⁸ <https://www.queergeography.cz/sexualita-a-ne-heterosexualita/>

²⁹ <https://jsmetransparent.cz/pro-media/>

³⁰ FAFEJTA, Martin. *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1030-6. str.170

³¹ Menšina. Encyklopedie antropologie [on-line] [cit. 20. 2. 2021]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/sci/UAntBiol/el/encyklopedie/index.html>

³² https://www.vlada.cz/assets/ppov/rfp/vybory/sexualni-mensiny/CZ_analyza_web.pdf

³³ <https://www.uqu.com.au/blog/sas/what-does-lgbtiq-mean>

Historicky sexuální menšiny neměly a dodnes stále nemají stejné postavení jako většinová společnost. Obecně je pro minority typický současný výskyt například kategorizace, stereotypů, předsudků, diskriminace a sociálních norem.³⁴ Většinová společnost LGBTI menšiny stavěla do nedůstojné pozice, a toho pak využívala k legitimizaci utlačování jejich práv. Přístup veřejnosti k sexuálním menšinám je ovlivněn povědomím a znalostí veřejnosti o dané menšině, což se následně promítá do sféry moci zákonodárné a výkonné a může určovat přístup státu k menšinám.³⁵ Například v roce 2013 byl v Rusku přijat zákon, podle kterého se nesmí propagovat netradiční sexuální vztahy mezi nezletilými a nesmí se stavět na roveň tradičním.³⁶ Dále jsou zaznamenány případy, kdy lékaři trans osobám odmítli poskytnout ošetření.³⁷

Bohužel dodnes jsou sexuální menšiny vystaveny různým formám intolerance a diskriminace. Z hlediska celosvětového vnímání se postoje k sexuálním menšinám stále vyvíjí. Úkolem ochrany lidských práv je však nevykloučovat žádnou skupinu lidí a nerovnostem předcházet.

1.4. Historie transgenderu

Historie trans identity sahá až do antiky. V této době se již někteří muži převlékali a chovali jako ženy. Důkazem tohoto chování může být obraz pocházející právě z antiky, na kterém je zobrazen Hercules v ženském oblečení. Podobné chování ze středověku lze pozorovat u známé Johanky z Arcu, jež se podle legendy převlékala za muže a právě pod touto mužskou identitou získala nejvyšší církevní hodnost.³⁸ Počátkem 20. století došlo k definování termínu transvestitismu. Tento pojem však nerozlišoval transgenderismus od transvestitismu. Pojem transsexuál zavedli v 50. letech 20. století David Cauldwell a Harry Benjamin.³⁹

³⁴ HNILICA, Karel. *Stereotypy, předsudky, diskriminace: (Pojmy, měření, teorie)*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1776-3.str.20

³⁵ *Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, 2007 [cit. 2021-02-05]. ISBN 978-80-87041-33-8. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/CZ_analyza_web.pdf

³⁶ FAFEJTA, Martin. *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1030-6.str.124

³⁷ JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 987-80-247-2284-9.str.252

³⁸ FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247 1696-1.str.14

³⁹ MELZEROVÁ, Zuzana. *Právní úprava transgender osob*. Brno, 2020. 74 s. Diplomová práce. Veterinární a farmaceutická univerzita Brno, s. 23.

Jsou k dohledání záznamy z počátku 20. století, které se věnují popisu operací genderově vychýlených osob. Nejednalo se však o transplantace pohlavních orgánů opačného pohlaví, nýbrž pouze o kastrace a hysterektomie. Pro úspěšné provádění změn pohlaví bylo třeba vedle správného chirurgického postupu také izolovat pohlavní hormony a upravit je do vhodné stabilní lékové formy. Na tomto poli bylo dosaženo několika úspěchů v průběhu 30. let 20. století.⁴⁰

Pokud jde o právní historii transgender osob, na úrovni Evropské unie je třeba uvést pro trans osoby klíčové směrnice o rovnosti žen a mužů. Jedná se zejména o směrnici Rady 76/207/EHS o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odborné přípravě a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky.⁴¹

V průběhu 80. a 90. let minulého století se objevilo u Evropského soudu pro lidská práva několik případů stížností na státy neumožňující právní změnu pohlaví, které formovaly výklad článku 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv, jenž se věnuje právu na respektování soukromého a rodinného života. V roce 2002 došlo k přehodnocení dosavadní judikatury, podle které daná problematika spadala do sféry volného uvážení jednotlivých států. Jednalo se o žalobu proti Velké Británii z důvodu odmítání změny právního pohlaví.⁴² Tomuto tématu se detailněji budu věnovat v další kapitole.

Co se týká historie transgender v ČR, první operace změny pohlaví zde proběhly v 60. letech 20. století. Od této doby bylo možné postupovat operativní změnu pohlaví a měnit doklady. Lékařský zásah byl podmíněn schválením odborné komise, která měla velký prostor pro volné uvážení. Postavení trans osob tedy bylo určitým způsobem v ČR uznáno již před rokem 1989. Ani v současné chvíli se však situace trans osob nedá považovat za vyhovující. Trans osoby se často stávají nejen oběťmi diskriminace a trestných činů, setkávají se i s nepochopením ze strany lékařů nebo sociálních pracovníků.⁴³

⁴⁰ Tamtéž, s. 23–24.

⁴¹ FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. 2. vydání. Praha: Grada, 2008, s. 147.

⁴² Tamtéž, s. 145 a násl.

⁴³ *Zpráva o plnění Doporučení CM/Rec(2010)5 Výboru ministrů členským státům ohledně boje proti diskriminaci na základě sexuální orientace a genderové identity Českou republikou [online]*. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu (PROUD), 2013, [cit. 1. 3. 2021]. Dostupné z: <http://proud.cz/component/attachments/download/21.html>

2. Mezinárodní právo lidských práv a práva trans osob

Z hlediska ochrany práv se nemusíme spoléhat jen na vnírostátní legislativu. ČR ratifikovala množství mezinárodních úmluv, které jsou významné i pro trans osoby. Postavení mezinárodních smluv je v našem právním řádu upraveno v čl. 10 Ústavy. Tento článek stanoví, že všechny vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Ústava nám tak zakotvuje aplikační přednost mezinárodní smlouvy před zákonem a ČR je povinna dodržovat závazky z toho vyplývající.

Práva trans osob na mezinárodní úrovni tak budou například souviset s Všeobecnou deklarací lidských práv, Mezinárodním paktem o občanských a politických právech, Úmluvou o právech dítěte, Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva), Evropskou sociální chartou a Listinou základních práv EU.

2.1. Rada Evropy

Nejbliže je nám systém Rady Evropy, v jehož rámci funguje Evropský soud pro lidská práva (ESLP) nebo Evropský výbor pro sociální práva. Judikatura ESLP, na který mají jednotlivci možnost se obrátit, pokud jim byla porušena práva, která zaručuje Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva), obsahuje právně vymahatelné standardy, které je nutné na domácí úrovni implementovat.⁴⁴ Judikatura tak má velký vliv na právní vývoj členských států.

Dále je možné opírat se o řadu užitečných doporučení, která vydává Rada Evropy prostřednictvím Komisaře pro lidská práva, Parlamentního shromáždění nebo Výboru ministrů. Ve vztahu k trans osobám jsou tak významné rezoluce Parlamentního shromáždění 1728(2010), 1945(2013), 2048(2015). Rezoluce 1728(2010) upozorňuje na diskriminaci a porušování lidských práv, kterým trans osoby čelí. Na základě toho vyzývá členské státy, které mají zajistit, aby úřední doklady uváděly jednotlivcem požadovanou genderovou identitu bez nutného podrobení se sterilizaci a chirurgickému zákroku.⁴⁵ Rezoluce 1945(2013) též

⁴⁴ DUŠKOVÁ, Šárka a Maroš MATIAŠKO. *Právo na uznání identity trans lidí v České republice*. Praha, 2019.str.19

⁴⁵ <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17853>

poukazuje na problematiku nucených sterilizací, které závažně porušují lidská práva a důstojnost, proto nemají být přijaty v členských státech. Shromáždění proto náléhá, aby odškodnili oběti vynucených sterilizací. Členské státy mají také usilovat o odstraňování předsudků a stereotypů.⁴⁶ Rezoluce 2048(2015) upozorňuje, že povědomí o trans lidech je mezi širokou veřejností nedostatečné, což vede k předsudkům ve společnosti. Shromáždění apeluje na členské státy, aby přijaly rychlé, transparentní a dostupné postupy právního uznání pohlaví, které mají být založeny na sebeurčení, povinné sterilizace a další lékařské zákroky mají být zrušeny. Mimo to mají členské státy zajistit, aby při všech rozhodováních, které se týká dětí, byl brán v úvahu nejlepší zájem dítěte.⁴⁷

Ze strany Výboru ministrů je důležité Doporučení CM / Rec (2010) 5 o opatřeních k boji proti diskriminaci na základě sexuální nebo genderové identity. Toto doporučení ze dne 31. března 2010 doporučuje členským státům přijetí vhodných opatření, která zajistí úplné právní uznání změny pohlaví ve všech oblastech života a to rychlým, transparentním a přístupným způsobem.⁴⁸

2.1.1. Judikatura Evropského soudu pro lidská práva

Současný vývoj evropské judikatury v oblasti trans osob je charakterizován otevřenějším přístupem v otázkách pohlavní identity.⁴⁹ Problematiky trans osob se týkají zejména čl. 8 a čl. 12 Evropské Úmluvy.

Článek 8 Evropské úmluvy zní:

„Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydli a korespondence“.

Článek 12 Evropské úmluvy zní:

„Muži a ženy, způsobilí věkem k uzavření manželství, mají právo uzavřít manželství a založit rodinu v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon tohoto práva.“

⁴⁶ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19984&lang=en>

⁴⁷ <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>

⁴⁸ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a

⁴⁹ DOLEŽAL, Právní otázky související s problematikou trans lidí pod zorným úhlem rozhodnutí Velkého senátu ESLP ve věci Hämäläinen vs Finsko. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2014, 4(3) [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/82/80>

Ve vztahu k trans osobám, je třeba apelovat na nové výzvy jako jsou právo na pohlavní sebeurčení, právo na zvolení vlastní pohlavní identity a právo na její vyjádření. Zároveň je třeba dbát na zachování lidské důstojnosti trans osob a na ochranu rodinného života.⁵⁰ Rozsudků, které řeší problematiku trans osob je několik, proto v následující kapitole představím vybrané z nich.

2.1.1.1 A.P., Garçon a Nicot proti Francii⁵¹

Jedná se o aktuální a velmi významný rozsudek, který posílil práva na ochranu trans osob. Soud dospěl k závěru, že byl porušen čl. 8 Evropské úmluvy z důvodu, že nebyla povolena úřední změna pohlaví, protože stěžovatelé neprokázali „nevratnou povahu změny vzhledu.“

V případě se jednalo o tři stěžovatele z Francie, kteří se narodili jako muži, nicméně od dětství se ztotožňovali s ženským pohlavím, po dosažení dospělosti tedy požádali o úřední změnu pohlaví. Dle francouzského práva bylo však v té době nezbytné prokázat zaprvé existenci poruchy genderové identity a za druhé prokázat, že došlo ke změně vzhledu nevratné povahy. U prvního stěžovatele však soudy však soudy nepovažovaly potvrzení za dostatečná a nařídily stěžovateli, aby podstoupil další vyšetření ze strany soudem stanových znalců. Ten však toto odmítl.

Další dva stěžovatelé v podáních uváděli, že podmínka prokázání nevratné povahy změny vzhledu není v souladu s čl. 8 Evropské úmluvy, to samé se týká i podmínky stanovení poruchy genderové identity.

Vnistrostátní soudy však všechny tři žádosti zamítly s tím, že stanovené podmínky úřední změny nesplňují. ESLP konstatoval, že státu náleží v této věci omezený prostor pro uvážení, protože je dotčena tělesná integrita jednotlivců, princip osobní autonomie a právo na sexuální identitu. Přesto, že není shoda mezi členskými státy týkající se úřední změny pohlaví, soud, upozornil, že v posledních letech v Evropě upouští od podmínek sterilizace. Soud zdůraznil na postoj orgánů ochrany lidských práv, které byly ve prospěch zrušení této podmínky.

⁵⁰ DOLEŽAL, Právní otázky související s problematikou trans lidí pod zorným úhlem rozhodnutí Velkého senátu ESLP ve věci *Hämäläinen vs Finsko*. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2014, 4(3) [cit. 2021-02-18]. Dostupné z:

<http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/82/80>

⁵¹ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 6.4.2017 ve věci *A. P., Garçon a Nicot proti Francii*, stížnost č. 9885/12, 52471/13 a 52596/13

Soud se zároveň zabýval zachováním spravedlivé rovnováhy mezi obecným zájmem a zájmy stěžovatelů v projednávané věci. Poukázal, že ne zcela všechny trans osoby chtějí zákrok podstupovat. Přesto, že soud uznal, že existuje veřejný zájem, a to zejména požadavek právní jistoty, shledal, že trans osoby, které nechtějí podstoupit kompletní změnu pohlaví, jsou postaveny před neřešitelné dilema. Mohou se buď podrobit zákroku, kde je vysoká pravděpodobnost sterility, čímž se vzdají výkonu práva na respektování své tělesné integrity nebo se vzdají právního uznání své genderové identity. V této situaci tak dochází k narušení spravedlivé rovnováhy, kterou členské státy musí zachovávat mezi obecným zájmem a zájmy jednotlivců.

Druhý stěžoval dále namítal, že podmínka stanovení poruchy genderové identity je také v rozporu s čl. Evropské úmluvy, protože dochází k tomu, že s trans osobami je zacházeno jako s duševně nemocnými, což znamená zásah do jejich důstojnosti. Soud poukázal, že „transsexualita“ je stále vedena v MKN-10. Poukázal také na to, že podmínka diagnostiky se nedotýká tělesné integrity osoby. Zmínil, že postoj mezinárodních orgánů ochrany lidských práv v tomto směru není tak vyhraněný jako co se týká podmínky sterilizace. Díky tomu dospěl k závěru, že v této oblasti mají členské státy velký prostor pro uvážení. V tomto případě nebyl porušen čl. 8 Evropské úmluvy.

Co se týká prvního stěžovatele a podrobení se lékařskému vyšetření, namítal, že povinnost znamenala traumatizující a ponižující zásah do jeho intimity a tento zásah není nezbytný, jelikož již sám předložil povrzení od lékařů. Soud konstatoval, že se jedná o způsob provádění dokazování a v této oblasti náleží členským státům značný prostor pro uvážení. Článek 8 tak porušen nebyl.

2.1.1.2 Y.Y. proti Turecku⁵²

Y. Y., narozen jako žena, se již od dětství cítil jako muž. V roce 2005 požádal vnitrostátní soud k souhlasu o operativní změnu pohlaví. Turecký občanský zákoník vyžadoval dva soudní souhlasy. První z nich se týkal přímo operativní změny pohlaví a druhý, který následoval až po úspěšné operaci, se týkal zapsání změny pohlaví do matriky. Souhlas k operativní změně pohlaví byl podmíněn tím, že vyžadoval trvalou neplodnost žadatele. Podmínka nebyla splněna,

⁵² Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 10.3.2015 ve věci Y. Y. proti Turecku, stížnost č. 14793/08

a tak soud žádost zamítl. Y. Y. proto podal stížnost k ESLP. Stěžovateli bylo vyhověno, když znovu požádal vnitrostrátní soud v roce 2013.

Stěžovatel namítal, že původní postup vnitrostátních soudů porušil jeho právo na respektování soukromého života podle čl. 8 Evropské úmluvy. Soud poukázal, že čl. 8 Evropské úmluvy též zaručuje právo trans osob na osobní rozvoj a na fyzickou a morální integritu. ESLP uznal, že ve věci měl namítaný zásah do práva na respektování soukromého života zákonný základ. Žalovaná vláda uváděla, že co se týká legitimního cíle, regulace operativní změny sleduje ochranu obecného zájmu. Soud však tento argument neshledal jako přesvědčivý.

ESLP zdůrazňoval, že věc se týká práva na definování genderové identity a ta patří do práva na sebeurčení. Při interpretaci Evropské úmluvy je důležité zachovávat dynamický a evolutivní přístup, z tohoto důvodu, v projednávané věci je nutné přihlídnout k vývoji mezinárodního i evropského práva a právní úpravě ostatních členských států. ESLP upozornil na rezoluci Parlamentního shromáždění Rady Evropy, která se týká diskriminace na základě sexuální orientace a genderové identity, která byla přijata v roce 2010. Ta vyzvala členské státy, aby právní uznání změny pohlaví nepodmiňovali podrobením se sterilizacím a jiným zdravotním zákrokům. Následně konstatoval, že některé členské státy zrušily podmínku neplodnosti či sterilizace.

ESLP poukázal na zvláštnost tureckého práva, které sterilizace či neplodnost posuzuje po skončení operativního zákroku, trvalá neplodnost je podmínkou při umožnění operativní změny pohlaví. Podle ESLP není jasný, proč by neplodnost měla být prokazována před samotnou změnou. Požadování trvalé neplodnosti se nejeví jako nezbytný.

ESLP rozhodl, že došlo k porušení článku 8 Úmluvy. Stát roky upíral možnost operativní změny pohlaví a porušil právo Y. Y. na respektování soukromého života. Následně byla nařazena náhrada stěžovateli na nemajetkovou újmu 7 500 eur.

2.1.1.3 Schlumpf proti Švýcarsku⁵³

Stěžovatelka (67) FtM se v tomto případě dožadovala proplacení nákladů za operaci ze strany zdravotní pojišťovny, které jí však byly zamítnuty z důvodu, že nečekala předepsanou čekací lhůtu před chirurgickým zákrokem, a to 2 roky.

Stěžovatelka se v nacházela v manželském vztahu a od 40 let věděla, že se cítí ženou. Dle jejích slov se rovněž potýkala s psychologickým utrpením spojené s transsexualitou, která jí byla potvrzena v roce 2004. S operací však chtěla počkat až děti dorostou, aby do té doby mohla vykonávat otcovskou roli. Po smrti své ženy v roce se však rozhodla se změnou pohlaví nečekat, i přes to, že byla zdravotní pojišťovnou upozorněna, že operace nebude hrazena z důvodu, že neproběhla dvouletá lhůta.

U ESLP stěžovatelka zdůraznila porušení čl. 8 Evropské úmluvy, ten se s tímto ztotožnil a uvedl, že čekací doba nebyla aplikována bez přihlédnutí k jejímu věku, zdravotnímu stavu a jiným okolnostem případu. Bylo tedy porušeno její právo na respektování soukromí.

2.1.1.4 Van Kück proti Německu⁵⁴

Stížnost se týkala proplacení operativní změny pohlaví a následné hormonální léčby, kterou kterou stěžovatelka podstoupila. Carola Brenda dosáhla v roce 1991 po dlouhodobé léčbě i operaci, změnila své jméno na ženské a obdržela potvrzení, že již nějakou dobu žije jako žena. Operace ani léčba však nebyly uhrazeny z německého zdravotního pojištění, proto následně zažalovala zdravotní pojišťovnu, aby nahradila uvedenou částku. . Německé soudy nárok vůči pojišťovně zamítly, shledaly, že nešlo o nezbytnou lékařskou péči, protože stěžovatelka měla nejdříve vyzkoušet extenzivní psychoterapii. Soudy uvedly, že si svou transsexualitu přivodila sama, když si aplikovala hormonální léky bez lékařské porady.

Stěžovatelka u ESLP namítala, že soudy neposoudily její žalobu férově a nerespektovaly její genderovou identitu jako součást její osobní identity, a tím porušily její právo na soukromý život. ESLP dospěl k závěru, že došlo k porušení

⁵³ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 8.1.2009 ve věci Nadine Schlumpf proti Švýcarsku, stížnost č. 29002/06

⁵⁴ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 12. 6. 2003, Van Kück proti Německu, stížnost č. 35968/97

čl. 8 a 6 Evropské úmluvy. ESLP zdůraznil, že genderová identita je součástí práva na sebeurčení, stěžovatelka tak nemusela dokazovat, zda je hormonální léčba nezbytně nutná.

2.1.1.5 Hämäläinen proti Finsku⁵⁵

Stěžovatelka, narozena jako muž, podstoupila zákrok operace změny pohlaví v roce 2009. V roce 2006 již učinila kroky ke změně pohlaví tím, že si změnila křestní jméno a změnila svůj pas i řidičský průkaz. Nedošlo však ke změně jejího identifikačního čísla, které ji definovalo jako muže z důvodu, že neukončila své manželství nebo neobdržela souhlas manželky k transformaci manželství na registrované partnerství.

Stěžovatelka napadala skutečnost, že transformace manželství v registrované partnerství, neposkytuje takovou ochranu. Také odkázala na rozpor s jejich náboženským přesvědčením a komplikace v každodenním životě, kdy musí odhalovat svou trans identitu z důvodu, že je dle úředních dokumentů stále mužem. ESLP však konstatoval, že zde je rozpor v právu na soukromí stěžovatelky a zájmem státu, který chce zachovat tradiční manželství. ESLP tedy rozhodl, že v tomto případě nedochází k porušení čl. 8 Evropské úmluvy, stěžovatelka se nemohla domáhat právního uznání změněného pohlaví, aniž by rozvázala manželství či obdržela souhlas své manželky k transformaci manželství.

2.1.1.6 Christine Goodwin proti Spojenému království⁵⁶

Stěžovatelkou byla Christiane Goodwinová původem z Velké Británie, která se narodila jako v roce 1937 muž, ale od dětství měla sklony oblékat se jako dívka. Podstoupila averzní terapii a následně ji byla diagnostikována transsexualita. I přesto uzavřela manželství se ženou, se kterou měla čtyři děti. Několik let se oblékala jako muž v profesionálním životě a jako žena ve volném čase. Až v roce 1985 podstoupila skutečnou léčbu transsexuality, byla ji předepsána hormonální léčba, docházela také na konzultace s psychologem a psychiatrem. Po roce podstoupila chirurgický zákrok, který ji zkrátil hlasivky. Po dvou letech od zahájení léčby byla zapsaná na seznam čekatelů na operaci změny pohlaví, kterou následně

⁵⁵ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 16.7.2014 ve věci Heli Maarit Hannele Hämäläinen proti Finsku, stížnost č. 37359/09

⁵⁶ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 11.7.2002 ve věci Christine Goodwin proti Spojenému království., stížnost č. 28957/95

podstoupila v jedné z nemocnic. Se svou manželkou se sice rozvedla, nicméně její děti jí nadále projevovaly lásku a podporu.

Stěžovatelka tvrdila, že čelila sexuálnímu obtěžování ze strany svých kolegů na pracovišti, obrátila se proto na soud pro pracovní spory. Řízení však bylo neúspěšné, protože byla považována za muže po právní stránce, odvolání již nepodala. Po nějaké době byla propuštěna ze zaměstnání ze zdravotních důvodů, má však za to, že skutečný důvod byl její transsexualita.

Našla si tak nové zaměstnání, v kterém ji zaměstnavatel vyzval, aby mu sdělila číslo své sociální pojistky. Měla však obavy, že zaměstnavatel by mohl zjistit její osobní údaje. Podala tak žádost Ministerstvu sociálních věcí o přidělení nového čísla, ta však byla neúspěšná. Musela tak zaměstnavateli sdělit číslo, které již měla, čímž začaly problémy jejím zaměstnáním. Ministerstvo sociálních věcí stěžovatelku informovalo, že nebude mít ani nárok na starobní důchod v letech, kdy ho běžně dostávají ženy. Následně ji upozornilo, že je povinna platit pojištění do dne, kdy odchází do důchodu muži, zavázala se proto Ministerstvu, že příspěvky, které jsou obvykle sraženy z příjmu zaměstnavatelem, bude platit přímo. Její spis byl ozačen za důvěrný za účelem, aby se k němu dostali pouze oprávnění úředníci. Ve spisu však stále byla vedena jako muž, navíc tvrdila, že byla nucena si volit mezi předložením svého rodného listu a z toho důvodu zřeknutím se určitých výhod.

Stěžovatelka se obrátila na ESLP kdy tvrdila, že byly porušeny čl. 8, 12, 13 a 14 Evropské úmluvy. ESLP byl překvapen zejména faktem, že prováděná změna pohlaví, nemá za následek plné právní uznání, který by mělo být považováno na konečnou etapu celého transformačního procesu. Jestliže stát povoluje chirurgické zákroky změny pohlaví a léčbu též financuje, zdá se nelogické, že odmítá uznat výsledek změny, k čemuž celá léčba spěje.

ESLP konstatoval, že neuspokojivá situace týkající se trans osob, kteří musí žít mezi dvěma světy, nemůže nadále trvat, i přesto, že se jedná o podstatnou změnu systému. ESLP odmítl argument vlády, podle kterého by uplatnění specifických ustanovení pro ženy na stěžovatelku bylo nespravedlivé vůči ostatním jedincům, kteří přispívají na sociální pojištění a státní důchody. Nebylo tedy prokázáno, že ny změna postavení trans osob znamenala nevyřešitelné potíže či poškodila veřejný

zájem. Od společnosti lze dle ESLP důvodně požadovat, aby přijala jisté nevýhody, čímž by umožnila trans osobám žít v důstojnosti a úctě. Soud dospěl k názoru, že stát se nemůže dovolávat své míry uvážení mimo prostředků, které je třeba zvolit, aby bylo zajištěno uznání práva chráněné Evropskou úmluvou. Byl tak porušen čl. 8 Evropské úmluvy a tím porušeno právo na soukromý život stěžovatelky.

Zároveň ESLP dospěl k závěru, že byl porušen čl. 12 Evropské úmluvy. ESLP nenalézá žádný důvod, jenž by ospravedlňoval, aby transsexuálové byli zbaveni práva uzavřít manželství. Stěžovatelka žije jako žena, udržuje vztah s mužem a přeje si uzavřít manželství s mužem. Státy stanoví podmínky, které prokazují, že změna pohlaví byla provedena a podmínky, za kterých dochází k pozbytí předchozího manželství. ESLP nenalezl důvod, který by ospravedlňoval, aby trans osoby byli zbaveni práva uzavřít manželství.

3. Ústavní a právní úprava práv trans osob v ČR

Český právní řád rozlišuje pouze dvě pohlaví – muže a ženu, právní definice těchto pojmů však neexistuje. Definice pohlavní příslušnosti je tedy dána mimoprávním disciplínám. O pohlaví je rozhodováno deklaratorně při narození jedince zápisem do matriky a následným vystavením rodného listu.⁵⁷

V tradičních právních systémech včetně ČR je určujícím znakem a zákonnou kategorií pro určení úředního pohlaví jeho biologické pohlaví. Gederová identita jedince tedy není brána v potaz, toto pojetí tak nereflektuje konstrukci identity trans osob. Kritérium biologického pohlaví pro identifikaci zákonného pohlaví je však zřejmě již překonaným kritériem, který vychází z osvícenecké právní myšlenky a neodráží vývoj společnosti. Stávající česká legislativa tak není v souladu s nejmodernějšími bioetickými principy a je tak v protikladném postavení k evolutivnímu přístupu, který zastává ESLP. Tato skutečnost tak má negativní dopady na psychické zdraví trans osob a omezuje jejich svobodnou identitu.⁵⁸

V následující kapitole se budu věnovat ústavní a zákonné právní úpravě ve vztahu k trans osobám. Český právní řád upravuje změnu pohlaví trans osob⁵⁹, a

⁵⁷ FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247 1696-1. str.141

⁵⁸ DOLEŽAL, Adam. Konstrukce identity v právním diskursu. Dvojitě pojetí bytí. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2013, 3(1) [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/42/48>

⁵⁹ § 29 Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

tedy pojmy „transsexuál“ a „transsexualita“ používá⁶⁰, nicméně pojem genderu je mu cizí.

3.1. Ústavní zakotvení

Podle čl. 3 Ústavy je Ústava ČR spolu s Listinou základních práv a svobod součástí ústavního pořádku ČR. Další zmínka o LZPS je obsažena v čl. 112 odst. 1, který též zmiňuje LZPS jako součást ústavního pořádku. LZPS byla přijata jako ústavní zákon roku 1991 a uvozena byla ústavním zákonem č. 23/1991 Sb., který v § 1 uváděl že, „*ústavní zákony, jiné zákony a další právní předpisy, jejich výklad a používání musí být v souladu s Listinou základních práv a svobod*“⁶¹. Ovlivněna byla mezinárodními dokumenty o lidských právech, určité formulace byly převzaty například z Všeobecné deklarace lidských práv nebo Evropské úmluvy o ochraně lidských práv.⁶² Důležitou součástí LZPS je preambule, kde jsou formulovány nejdůležitější principy a zdroje základních práv a svobod jako práv přirozených a neporušitelných, proto má být neoddělitelnou součástí Listiny.⁶³ Neopomenutelná je též preambule Ústavy, která zdůrazňuje hodnoty lidské důstojnosti, svobody a rovnoprávnost občanů.

Trans osoby budou samozřejmě požívat stejných práv jako každý jiný, nicméně ve vztahu k nim je nutné zaměřit se zejména na ustanovení následujících článků LZPS.

Článek 1 LZPS stanoví, že „*Lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech.*“ Pojetí důstojnosti se bude odvíjet podle konkrétního subjektu a jeho vztahů k okolí a naopak okolí k němu. Rovnost znamená, že existuje stejný přístup k právům a zároveň nemožnost vyloučení člověka z dostupnosti určitých práv či svobod.⁶⁴

Článek 3 odst. 1 LZPS zaručuje všem základní práva a svobody „*bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.*“ Tento článek zakazuje diskriminaci

⁶⁰ § 21 Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

⁶¹ PAVLÍČEK, V., a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky – komentář*. 2. díl. Praha: Linde, 2002, s. 17., 18

⁶² PAVLÍČEK, V., a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky – komentář*. 2. díl. Praha: Linde, 2002, s. 17., 18

⁶³ tamtéž, s. 34.

⁶⁴ KLÍMA, Karel, Česko a Česko. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-44-X.str.601

a vztahuje se tak k čl. 1 LZPS, který klade důraz na rovnost v důstojnosti a právech.⁶⁵ Článek 3 odst. 1 platí pro všechny bez ohledu na to, zda je jedinec státní občan, cizinec či osoba bez státního občanství.⁶⁶

Ve vztahu k trans osobám je rozhodně nutné věnovat pozornost čl. 7 LZPS, který v odst. 1 zaručuje nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, čímž chrání lidskou integritu, člověka jako fyzickou bytost ale i duševní.⁶⁷ Z nedotknutelnosti osoby plyne zásada svobodného rozhodování o otázkách péče o vlastní zdraví. Jedinec má tak právo rozhodnout se, zda a v jaké míře se podrobí určitým lékařským výkonům. Soukromí lze chápat ve dvou významech. V užším smyslu je soukromí chápáno jako ochrana subjektivně vytvářených představ o soukromém životě daného jedince. Širší pojetí pak zahrnuje i ochranu širšího okolí bezprostředně navazujícího na životní potřeby a zájmy dané osoby.⁶⁸

Právo na zachování lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a ochrana jména jsou zakotveny v čl. 10 odst. 1 LZPS. Jedná se o absolutní právo a právo, které je aplikovatelné na všechny – tedy i cizince či osobu bez státní příslušnosti. Cílem tohoto ustanovení je ochrana fyzické a psychické součásti komplexní integrity fyzické osoby.⁶⁹ Odstavec druhý pak stanoví, že „*Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.*“ Ochrana soukromí platí jak ve vztahu osoba versus osoba soukromého práva, tak i ve vztahu osoba versus orgán státní moci.⁷⁰ K ochraně soukromí se vztahuje i čl. 32 odst. 1 LZPS, který uvádí, že rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Rodinný život není definovaný, při interpretaci tohoto pojmu je třeba zohlednit biologickou vazbu a pak i sociální realitu rodiny a rodinného života.⁷¹

Právo na zdraví je zakotveno v čl. 31 LZPS. Ochrana zdraví je předpokladem existence života člověka, nutným předpokladem práva na život dle čl. 6 LZPS a zachování fyzické integrity člověka.⁷²

⁶⁵ tamtéž.str. 616

⁶⁶ tamtéž.str. 617

⁶⁷ tamtéž str. 644

⁶⁸ KLÍMA, Karel, Česko a Česko. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-44-X.str.645

⁶⁹ KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-140-3.str.1031

⁷⁰ Tamtéž str.1034

⁷¹ Tamtéž str.1035

⁷² Tamtéž str.1243

Kromě LZPS je nutné vystihnout zejména čl. 10 Ústavy, který je základním ustanovením vztahu mezinárodního a českého vnitrostátního práva. ČR je povinna dodržovat závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva.⁷³ Vyhlášené mezinárodní smlouvy, které byly ratifikovány Parlamentem podle čl. 10 Ústavy, mají aplikační přednost před zákonem. Práva jsou tak jednotlivcům garantována i na mezinárodní úrovni.

I přesto, že LZPS ve svých ustanoveních nikde výslovně trans osoby nezmiňuje, je evidentní, že i tak mají zajištěnou ochranu svých práv, kterých se mohou domáhat podle čl. 36 Ústavy. Nicméně se obecně LGBT osoby domnívají, že právo na soukromý a rodinný život v jejich případě nepoživá takového charakteru.⁷⁴ Podotkla bych, že ani čl. 3 odst. 1 LZPS, který zaručuje základní práva a svobody všem a následně konkretizuje možné důvody, kvůli kterým by mohlo docházet k diskriminaci, neobsahuje pojem genderové identity.

3.2. Antidiskriminační zákon

Právní úpravu zakazující diskriminaci, která byla do roku 2009 nejednotná, sjednotil zákon č.198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací (antidiskriminační zákon).⁷⁵ Zákon v návaznosti na LZPS a mezinárodní smlouvy, které jsou součástí právního řádu, blíže vymezuje právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace ve stanovených věcech. V § 2 odst. 3 zakazuje diskriminaci z důvodu rasy nebo etnického původu, národnosti, pohlaví, sexuální orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry, světového názoru nebo státní příslušnosti. Sice pohlavní identita zde explicitně uvedena není, nicméně v odst. 4 je stanoveno, že za diskriminaci z důvodu pohlaví se také považuje diskriminace z důvodu pohlavní identifikace. Podle důvodové zprávy k antidiskriminačnímu zákonu se zákaz diskriminace z důvodu pohlavní identifikace vztahuje na trans osoby nezávisle na tom, zda podstoupily změnu pohlaví. Chrání tedy jak osoby, které se chystají změnu pohlaví podstoupit, připravují se na ni, aktuálně ji prodělávají, tak i osoby, které se ke změně pohlaví nechystají a ani ji neplánují do budoucna.⁷⁶

⁷³ Tamtéž str. 120

⁷⁴ <https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf>

⁷⁵ https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/CZ_analyza_web.pdf

⁷⁶ *Zpráva o plnění Doporučení CM/Rec(2010)5 Výboru ministrů členským státům ohledně boje proti diskriminaci na základě sexuální orientace a genderové identity Českou republikou* [online]. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání

Přijetím tohoto zákona tak byla ve vztahu k trans osobám zakázána diskriminace na základě pohlavní identifikace v několika oblastech jako je přístup k zaměstnání, vzdělávání, zdravotní péči, službám, bydlení, vzdělávání či poskytování zboží a služeb dostupných veřejnosti. Přijetí tohoto zákona však trvalo několik let, neboť nutností bylo implementovat směrnice EU, a to směrnicí 78/2000/ES týkající se rovného zacházení, směrnicí 78/2000/ES, která stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání a směrnicí 2000/43/ES zavádějící zásadu rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ.⁷⁷

Diskriminací se podle tohoto zákona rozumí i obtěžování, se kterým se trans osoby mohou setkávat. Obtěžování je obecným pojmem, zahrnuje však všechna jednání, která souvisí s předsudky vůči osobě z důvodu její pohlavní identifikace a záměrem nebo důsledkem je snížení důstojnosti těchto osob.⁷⁸

Jestliže nastane diskriminační jednání, může se oběť tohoto nezákonného jednání podle §10 odst. 1 antidiskriminačního zákona domáhat u soudu, aby bylo upuštěno od diskriminace, odstraněny následky diskriminačního zásahu a aby jí bylo dáno přiměřené zadostiučinění. Oběť má právo i na náhradu nemajetkové újmy, pokud nejsou uvedené prostředky dostatečné ke zjednání nápravy.

3.3. Veřejný ochránce práv

V ČR působí veřejný ochránce práv, který mimo jiné podle § 21b zákona č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv přispívá k prosazování práva na rovné zacházení. Každý má tak právo se na ochránce bezplatně obrátit se svým problémem ohledně diskriminace.

Roku 2019 vydal ochránce výroční zprávu, kde se zaměřil i na problematiku trans osob. Na základě výzkumu, kterého se účastnilo 1981 osob spadající k LGBT+ komunitě zjistil, že LGBT+ lidé zhodnotili své postavení v ČR 6 body z 10. Až třičtvrtě respondentů se domnívá, že LGBT osoby jsou v ČR diskriminovány. Výrazně těžší je však postavení trans osob. Za posledních 5 let se více jak třetina cítila diskriminována, přes 90 % však diskriminaci neřešilo. Na základě těchto znepokojujících informací ochránce sestavil doporučení, která by

a diverzitu (PROUD), 2013, [cit. 1. 3. 2021]. Dostupné z: <http://proud.cz/component/attachments/download/21.html>

⁷⁷ tamtéž

⁷⁸ DUŠKOVÁ, Šárka a Maroš MATIAŠKO. *Právo na uznání identity trans lidí v České republice*. Praha, 2019.str.11

měla vést k příznivějšímu životu LGBT+ lidí. Jedním z nich je doporučení Vládě, aby předložila návrh zákona, který nebude obsahovat podmínku chirurgického zákroku při úřední změně pohlaví.⁷⁹

Na VOP se obrací i trans osoby se svými problémy. Jedním z řešených případů je, kdy se na VOP obrátila trans osoba, která prodělala změnu pohlaví a následně chtěla vydat stejnopis maturitního vysvědčení, aby v něm byly nové osobní údaje. Ředitel školy však tento krok odmítl. Díky radě VOP nakonec stěžovatelka stejnopis získala. Obdobným případem pak byl student VŠ, který žádal vydání stejnopisu vysokoškolského diplomu.⁸⁰

3.4. Občanský zákoník

Český právní řád do určité míry reflektuje situaci trans osob tak, že připouští úřední změnu pohlaví. Jak již bylo řečeno, pohlaví však rozlišuje pouze dvě a vychází z pohlaví biologického. Má tedy za to, že jedinec může být pouze žena nebo muž. Opomeneme-li pojem genderu a nutnost být přiřazen k jedné z kategorií přesto, že pohlaví a genderová identita nejsou v souladu, zjistíme, že na intersex osoby je v tomto směru zapomínáno. Přesto, že mají biologické znaky obou pohlaví, je nutné je přiřadit k jedné ze dvou kategorií.

Změnu pohlaví upravuje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který je v účinnosti od roku 2014. Předtím bylo možné podstoupit operativní změnu pohlaví, která byla upravena zákonem č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Tato úprava byla velmi stručná, věnoval se jí pouze jeden paragraf. Lékařský zásah se provedl na základě žádosti osoby a po schválení odbornou komisí. Komisi tvořil právník, nejméně dva lékaři se specializací v příslušném oboru a dva další lékaři nezúčastnění na provádění lékařského zásahu.⁸¹

V současné chvíli upravuje změnu pohlaví § 29 OZ. Odst. 1 tohoto paragrafu zní následovně: „*Změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů. Má se za to, že dnem změny pohlaví je den uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem*

⁷⁹ https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyrocní_zpravy/VZ_DIS_2019_CZ.pdf

⁸⁰ https://www.ochrance.cz/uploads-import/projekt_ESF/00_2018_VA/KULATE_STOLY/05_16_Spolecne_proti_diskriminaci/05_16_Pravni_postaveni_trans_lidi_v_kontextu_zmeny_pohlavi_2_PREZENTACE.pdf

⁸¹ § 27a zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu

zdravotních služeb.“ Je tedy evidentní, že úřední změna pohlaví vyžaduje chirurgický zákrok a současně dvě další podmínky „znemožnění reprodukční funkce“ a „přeměnu pohlavních orgánů.“ Vztah mezi těmito podmínkami však může být nejasný. Mohou nastávat otázky, zda například postačí, pokud znemožnění reprodukce nastane věkem.⁸²

Druhý odstavce pak zní: *„Změna pohlaví nemá vliv na osobní stav člověka, ani na jeho osobní a majetkové poměry; manželství nebo registrované partnerství však zaniká. O povinnostech a právech muže a ženy, jejichž manželství zaniklo, ke společnému dítěti a o jejich majetkových povinnostech a právech v době po zániku manželství platí obdobně ustanovení o povinnostech a právech rozvedených manželů ke společnému dítěti a o jejich majetkových povinnostech a právech v době po rozvodu; soud rozhodne, a to i bez návrhu, jak bude každý z rodičů napříště o společné dítě pečovat.*“ Podle tohoto odstavce je nepřípustné, aby jedinec setrval v manželství či registrovaném partnerství, pokud podstoupí změnu pohlaví. Zánik manželství z důvodu změny pohlaví má stejné právní důsledky jako jiné způsoby zániku manželství za života muže a ženy.⁸³ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku uvádí, že v praxi ČR poskytovatel zdravotních služeb ke změně pohlaví nepřistoupí, jsou-li osoby v manželství a poměr k případným dětem není uspořádán. Nicméně zdůrazňuje, že je nutné pamatovat, že k podstoupení změny pohlaví může dojít i v zahraničí.⁸⁴ Osobním stavem se myslí především stav rodičovský a příbuzenský. Nedojde tedy k zániku postavení osoby jako rodiče dítěte a změna pohlaví nebude mít vliv ani na rodičovskou odpovědnost.⁸⁵

OZ však nereflektuje současný vývoj v oblasti ochrany lidských práv trans osob. Právní úpravy, které zobecňují nutnost tělesných zásahů pro právní uznání změny pohlaví, jsou častěji zpochybňovány nejen ze strany odborníků a samotných trans osob, ale i institucemi na ochranu lidských práv jako je komisař Rady Evropy pro lidská práva a soudní judikatura. Standardy přístupu k „transsexualitě“

⁸² BARŠOVÁ Andrea. Skalpel a duše: ke změně pohlaví podle nového občanského zákoníku. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2013, vol. 3, no. 1 [cit. 1. 3. 2021]. ISSN: 1804-8137. Dostupné z:

<http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/43/49>

⁸³ MELZER, Filip. *Občanský zákoník: Velký komentář*. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-7502-004-8.str.346

⁸⁴ Důvodová zpráva. In: Úvodní stránka - Nový občanský zákoník [online]. 2012 [cit. 2021-03-10]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

⁸⁵ MELZER, Filip. *Občanský zákoník: Velký komentář*. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-7502-004-8.str.345

formuloval již v roce 2009 komisař Rady Evropy pro lidská práva. Ten zpracoval soubor doporučení, která by měly členské země Rady Evropy respektovat v legislativě ve vztahu k trans lidem.⁸⁶ Jedním z těchto doporučení je právě zrušení sterilizací a jiných povinných lékařských zákroků, která jsou nezbytná jako požadavek pro uznání genderové identity osoby v zákonech.⁸⁷ Do dnešní doby se však v české právní úpravě ohledně změny pohlaví nic nezměnilo.

3.5. Zákon o specifických zdravotních službách

Speciální a detailní úpravu operativní změny pohlaví upravuje zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, změně pohlaví se věnuje v § 21 až 23. Zákon v § 21 odst. 1 definuje změnu pohlaví následovně: „*Změnou pohlaví transsexuálních pacientů se pro účely tohoto zákona rozumí provedení zdravotních výkonů, jejichž účelem je provedení změny pohlaví chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce. Transsexuálním pacientem se rozumí osoba, u níž je trvalý nesoulad mezi psychickým a tělesným pohlavím.*“ Zákon tedy v návaznosti na OZ znovu zmiňuje, že pro změnu pohlaví je nutný chirurgický zákrok a znemožnění reprodukce.

K chirurgickému výkonu změny pohlaví je podle tohoto zákona nutné, aby pacientovi byla stanovena porucha sexuální identifikace, tedy trvalý nesoulad mezi psychickým a tělesným pohlavím a byla prokázána schopnost žít trvale jako osoba opačného pohlaví. Další podmínkou je, aby osoba neuzavřela manželství nebo nevstoupila do registrovaného partnerství, totéž platí i pro svazky uzavírané v cizině. Osoba musí případně prokázat, že manželství nebo registrované partnerství zaniklo. Pokud by však přesto nastala situace, že došlo k provedení změny pohlaví a manželství nebo registrované partnerství nezaniklo, zaniká tento svazek ze zákona podle § 29 odst. 2 OZ.

Zákon stanoví minimální věk, kdy je možné chirurgický zákrok podstoupit, a to na 18 let. Pokud pacient splňuje výše uvedené podmínky, je nutné podat písemnou žádost o provedení chirurgického zákroku a k němuž musí dát kladné stanovisko odborná komise. K žádosti je nutné připojit souhlasné stanovisko ošetřujícího sexuologa s provedením změny pohlaví.

⁸⁶ <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/43/49>

⁸⁷ <https://rm.coe.int/16806da753>

Změnu pohlaví lze provést i pacientům s omezenou svéprávností za podmínky, že opatrovník pacienta podá písemnou žádost, odborná komise dá kladné stanovisko a se změnou bude souhlasit soud.

Odborná komise je ustanovena Ministerstvem zdravotnictví a jejími členy jsou: zdravotnický pracovník, sexuolog, psychiatr, klinický psycholog, endokrinolog a diabetolog, urolog nebo gynekolog a právník. Jednání komise se koná nejdéle 3 měsíce od podání žádosti. Komise při jednání pacientovi nebo opatrovníkovi pacienta podá informace o povaze zdravotního výkonu, trvalých následcích, rizicích a ověří, zda k podání žádosti dospěl pacient a opatrovník pacienta zcela dobrovolně. Ke kladnému stanovisku komise s provedením změny pohlaví je nutné souhlasu všech členů. Provést změnu pohlaví je následně možné, jestliže k tomu pacient nebo opatrovník pacienta bezprostředně před jejím započítím udělil písemný souhlas. O provedené změně vydá poskytovatel potvrzení.

Problematické v tomto zákoně může být, že stanovisko odborné komise, ve které zasedá sedm osob, musí být přijato jednomyslně. Pokud se stane, že byt' jedna osoba nesouhlasí, není možné kladné stanovisko vydat. Též požadavek na prokázání schopnosti žít trvale jako osoba opačného pohlaví, který není nutný v mnoha evropských státech, je sporný.⁸⁸ Otázkou také je, jak moc je dobrovolná pacientova žádost o provedení chirurgického zákroku, když zákon umožňuje pouze jednu možnost úřední změny pohlaví.

Obecně lze shrnout, že právní změna pohlaví není rychlá, transparentní a snadno přístupná. Některé z podmínek by se dalo označit za ponižující. Na druhou stranu kladná věc je, že trans osoby mohou uzavírat sňatky po dokončené změně pohlaví. Kromě toho je většina zákroků související se změnou pohlaví hrazeny z veřejného zdravotního pojištění.

⁸⁸ *Zpráva o plnění Doporučení CM/Rec(2010)5 Výboru ministrů členskými státy ohledně boje proti diskriminaci na základě sexuální orientace a genderové identity Českou republikou [online]. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu (PROUD), 2013, [cit. 1. 3. 2021]. Dostupné z: <http://proud.cz/component/attachments/download/21.html>*

4. Administrativní změna pohlaví v ČR

Jak vyplývá z předchozí kapitoly, administrativní změna pohlaví v ČR je dle OZ podmíněna chirurgickým zákrokem a jeho provedení bude upraveno v zákoně o specifických zdravotních službách. Není tedy pochyb, že jde o proces složitý, náročný a zdlouhavý, který vyžaduje splnění předem určitých pravidel. V následující kapitole se tedy zaměřím na celý proces přeměny pohlaví. První část bude věnována fázi do chirurgického zákroku, v další části se již zaměřím na změnu osobních údajů s ním související.

4.1. Proces přeměny pohlaví

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, v MKN-10 je stanovena transsexualita jako porucha pohlavní identity. Definice transsexuality zde uvedená vychází z předpokladu nespokojenosti s vlastním tělem a touze po chirurgickém zákroku, kdy se vlastní tělo jedince přizpůsobí co nejvíce preferovanému pohlaví. Pokud se podíváme na jiné definice, jejich hlavní myšlenka dle nich bude velmi podobná. Podle doc. MUDr. J. Zvěřiny, CSc. je transsexualita sexuální deviací. Trans osobami rozumí osoby, které nejsou spokojeny se svým genitálem a chtějí mít tělesné znaky opačného pohlaví. Tyto charakteristiky považuje za zásadní při definici trans osoby.⁸⁹ Dle Meyera (1974) jsou nutné následující charakteristiky, aby mohlo dojít k diagnostice transsexuality:

1. Pocit nevhodnosti anatomicky dané pohlaví role.
2. Naděje, že změna role bude směřovat ke zlepšení.
3. Vybírání sexuálních partnerů stejného anatomického pohlaví a definování sebe samého jako heterosexuála.
4. Touha po chirurgické změně pohlaví.

Podle Brzka a Šípové (1979) transsexualita znamená, že se jedinec již od dětství identifikuje s opačným pohlavím a takové vykazuje i znaky chování. Dále podle Meyera a Kapfhammera (1995) se trans osoby cítí zajaty v jiném těle a touží po změně pohlaví. Z uvedených citací lze však definice transsexuality považovat za

⁸⁹ ZVĚŘINA, Jaroslav. *Sexuologie: (nejen) pro lékaře*. Brno: AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM, s.r.o. v Brně, 2003. ISBN 80-7204-264-5.str.135

typické, neboť je jejich součástí subjektivní údaj, a to přání konkrétního jedince (Pfäfflin, 1999).⁹⁰

Lze tedy říci, že výše uvedené definice transsexuality chápou trans osoby jako osoby, které jsou nespokojené se svým tělem, a proto touží po chirurgické změně pohlaví a za předpokladu, že chirurgické změny pohlaví dosáhnou, budou šťastny. Lze se domnívat, že tyto definice mohou mít velký vliv při celém procesu změny pohlaví.

Obecně je možné celý proces přeměny pohlaví rozdělit do několika fází. Některé z těchto fází jsou zcela přesně vymezeny časem, jiné jsou časově individuální. Určité fáze se mohou vzájemně překrývat. Fáze jsou následující:

- a) Diagnostika
- b) Rozhodovací proces
- c) RLT (Real life test)
- d) Hormonální terapie
- e) Operativní zákroky
- f) Pooperační období

Diagnostika

V počáteční fázi bude pro zahájení procesu změny pohlaví nutná podmínka diagnostiky transsexuality. Tato fáze je podle MUDr. H. Fífkové z hlediska časového individuální, nelze předem stanovit, jak dlouho fáze bude trvat.⁹¹ Doc. MUDr. J. Zvěřina, CSc. však doporučuje pro tuto fázi nejméně jeden rok.⁹² Je nutné zmínit, že neexistují psychodiagnostické metody, které by dokázaly odhalit transsexualitu. Psychologická diagnostika se zaměřuje na srovnávání s populační normou. Podle některých autorů (např. Tichý 1994) je možné v tomto procesu diagnostiky využít metod PPG a VPG. Tyto metody registrují změny prokrvení genitálu v závislosti na předkládaných erotických stimulantech. Dalším diagnostickým vodítkem by měl být právě již výše zmiňovaný odpor k fyziologickým znakům těla jedince. V neposlední řadě může být jedním z diagnostických vodítek dotaz na masturbační techniky nebo tělesné vyšetření.

⁹⁰ FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247 1696-1.str.16

⁹¹ Tamtéž str. 77

⁹² ZVĚŘINA, Jaroslav. *Sexuologie: (nejen) pro lékaře*. Brno: AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM, s.r.o. v Brně, 2003. ISBN 80-7204-264-5.str.137

Rozhodovací fáze

Tato fáze následuje po potvrzení diagnózy. V této fázi je stejně důležité jako v předchozí fázi ze strany terapeuta poskytnout trans osobě informace o možnostech terapie, výhodách a rizicích s ní spojené.

Real life test (RLT)

Jestliže se osoba rozhodne pro konverzi pohlaví, následuje fáze, jejíž smyslem je otestování schopnosti žít v roli, která se ztotožňuje s jeho psychickou identitou. V tomto období by mělo dojít ke změně jména a příjmení na neutrální tvar, který má být chápán jako podpora v této fázi, jelikož původní jméno má komplikovat život trans osob. Neutrálními tvary jsou chápána jména, která jsou použitelná pro obě pohlaví. Mezi taková patří například jména jako Míša, Jindra, Nikola. V případě neutrálního příjmení dochází ke změnám koncovek -ů, -ých (Nováků, Novotných).

Hormonální terapie

Dle uvedené literatury by bylo ideální přejít na hormonální terapii až po několika měsících žití v dané roli. Realizace této situace je však problematická u MtF z důvodu jejich biologických atributů. V tomto případě tedy není možné hormonální terapii podmiňovat zahájením RLT. Hormonální terapie se zahajuje po předchozí dohodě s trans osobou a po důsledném somatickém vyšetření, které může předem odhalit možné překážky trvalé hormonální substituce. Věková hranice pro užívání hormonální terapie by měla být 16 let. Hormonální terapie by měla trvat alespoň jeden rok před samotnými chirurgickými zákroky. Poté může osoba písemně požádat příslušnou komisi jmenovanou ředitelem nemocnice o schválení operativní změny pohlaví.⁹³ V této době před operací také mohou probíhat „kosmetická ošetření“ jako například epilace, zvětšení prsou apod., ty jsou však hrazeny pacienty.⁹⁴

⁹³ FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247 1696-1.str.80

⁹⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *The civil status of transsexual and transgender people in the Czech Republic. The Lawyer Quarterly* [online]. 2018, roč. 8, č. 4. ISSN 1805-8396. [cit. 2021-03-02]. Dostupné také z: <https://tlq.ilaw.cas.cz/index.php/tlq/article/download/309/294>

Operativní výkony

K chirurgickým výkonům je možné přikročit tehdy, dokázala-li trans osoba, že si opačnou roli dostatečně osvojila.⁹⁵ Tento proces se bude řídit podle zákona o specifických zdravotních službách, jak bylo popisováno v předcházející kapitole.

Pooperační období

Touto poslední fází je celý proces zakončován. Dochází ke změně úřední identity. Mění se jméno a příjmení, je vydán nový rodný list a nové rodné číslo. Osoba si mění další potřebné doklady a dokumenty, a to i ty se zpětnou platností. Na tuto problematiku se detailněji zaměřím v následující kapitole. Rozhodující pro tyto kroky je ukončení plodnosti, nikoliv vymodelování nového pohlavního orgánu. V případě FtM je právně dostačující hysterektomie, u MtF se jedná o odstranění varlat. V celém procesu změny pohlaví má rozhodující roli sexuolog. Organizuje celý proces přeměny a za celý proces nese odpovědnost, zároveň koordinuje případné další potřebné odborníky.⁹⁶

Odborné zdroje popisující výše uvedené definice transsexuality a fáze změny pohlaví jsou datovány k roku 2003 a 2008. Vzhledem k mé úvaze, že tyto zdroje však již nemusí být obecně zcela aktuální a odpovídající realitě, jsem se rozhodla oslovit pro tyto účely MUDr. Petru Vrzáčkovou, Ph.D., FECSM, aby mi poskytla odborné názory na toto téma. Jednou z věcí, které se doktorka Vrzáčková, věnuje, je právě poradenství v oblasti poruch sexuální identity a preference. Není tedy pochyb o tom, že má široké zkušenosti v této problematice. Na základě osobní schůzky s paní doktorkou jsem získala následující informace.

Co je opravdu zásadní a klíčové pro začátek zmínit, je fakt, že doktorka Vrzáčková nedefinuje trans člověka jako osobu, která musí toužit po chirurgické změně pohlaví. Každá trans osoba je samozřejmě individuální a nelze obecně předpokládat, že trans identita rovná se chirurgická změna pohlaví. Existují trans osoby, pro které je chirurgická operace změny pohlaví smyslem tranzice. Dále jsou tu trans osoby, které nevidí v této operaci pro ně samotné smysl, protože své tělo nevnímají jako životní překážku, jejich cílem je pouze tranzice úřední nebo sociální.

⁹⁵ ZVĚŘINA, Jaroslav. *Sexuologie: (nejen) pro lékaře*. Brno: AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM, s.r.o. v Brně, 2003. ISBN 80-7204-264-5. str.137

⁹⁶ FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247 1696-1. str.77-80

Musíme brát též v úvahu, že některé osoby operaci nemohou podstoupit ze zdravotních důvodů.

Je třeba zmínit, že se nejedná o menšinu osob, které chirurgickou změnu pohlaví nechtějí, naopak takových trans osob je velké množství, které paní doktorku navštěvují. Pokud bychom měli tento počet orientačně vymezit, bude se jednat až o 50 % procent trans mužů, kteří si nebudou přát operaci podstoupit. Vzhledem k tomu, že u operace za účelem změny pohlaví u FtM postačí hysterektomie, tedy odstranění dělohy, je tato skutečnost asi pochopitelná. Jedná se o náročnou operaci, ve které spousta trans mužů nemusí vidět smysl a přínos, naopak může dojít ke zdravotním komplikacím. Je také třeba neopomenout nebinární osoby, které se nezařazují do kategorie muž ani žena, i tyto osoby mohou podstoupit tranzici. Samotný proces tranzice tedy musí být nastaven individuálně podle konkrétní osoby a založen na důvěře mezi sexuologem a trans osobou.

První schůzky na sexuologii jsou založeny na vzájemné komunikaci. Doktorka Vrzáčková zjišťuje základní informace o osobě jako je zdravotní a rodinný stav a dále pokládá otázky na sexualitu. Pokud však osoba toto téma nechce detailněji otevírat, je to v pořádku. Na co paní doktorka však upozorňuje je, že nikoho fyzikálně nevyšetřuje a neprovádí testy vzrušivosti. V těchto procesech nevidí smysl. Dále podotýká, že dle jejího názoru genderová identita osoby není něco, co by se těmito postupy prokazovalo.

V samotném procesu jsou důležitá vyšetření ze strany i jiných odborníků jako jsou psychologové, psychiatři či endokrinologové, návštěvy těchto odborníků jsou nevyhnutelné a předchází hormonální terapii, která následuje ve chvíli, kdy je stanovena genderová dysforie a osoba je rozhodnuta pokračovat v procesu. Hormonální terapii doktorka Vrzáčková předepíše i osobám, u kterých ví, že operaci neplánují. Pokud trans osoby chirurgickou změnu pohlaví plánují, doporučí jim v této fázi změnit jejich jméno na neutrální. Důvodem je, aby komise, která operaci bude schvalovat, rozhodla ve prospěch požadované. Nicméně z jejího pohledu je tento postup nevyhovující, jelikož systém nutí trans osoby měnit jméno dvakrát během celého procesu. Minimálně po roce hormonální terapie může osoba podstoupit operaci změny pohlaví. Podmínkou je, aby osoba byla pevně rozhodnuta a aby podstoupila další odborná vyšetření před samotnou operací.

Co však může být významnou překážkou tranzice a procesu změny pohlaví je zákonná podmínka rozvodu či ukončení registrovaného partnerství. Pro značnou

část trans osob je tento krok obtížný, neboť mají nehledě na svou trans identitu fungující vztahy, ve kterých chtějí nadále setrvat.

Jeden z problémů celého procesu je v tom, že na trans osoby je vynakládán tlak ze strany odborníků i společnosti, aby svou genderovou identitu přesvědčivě dokazovaly. Jedním z dopadů může být, že trans osoby se nechovají přirozeně, ale snaží se chovat typicky žensky nebo mužsky, aby přesvědčily, že jsou dostatečně trans. Důsledkem bude, že trans osoby si budou vymýšlet nepravdivé informace za účelem toho, aby jim byla například předepsaná hormonální terapie. Obávají se totiž, že odborníky nemusí svou „pravdou“ dostatečně přesvědčit o své genderové identitě. V celém procesu je tedy velmi důležitá důvěra a otevřenost.

Jelikož je celý proces dlouhý, složitý a psychicky náročný, mnoho trans osob propadá psychickým problémům. Na psychoterapie však nejsou kapacity a navíc nejsou pro všechny cenově dostupné. Zajímavou úvahou zde je, že osoby závislé na alkoholu mají psychologickou pomoc zdarma, zatímco trans osoby ji zdarma nemají. Skutečnost, že se člověk narodí s trans identitou si narozdíl od závislosti na alkoholu nezpůsobí sám.

Velký stres přináší také předstoupení před odbornou komisí, která vydává stanovisko k operativnímu zákroku. Většina osob komisí projde, nicméně jsou i tací, kteří takové štěstí nemají. Například v Německu k rozhodnutí o operativním zákroku postačí zpráva od ošetřujícího lékaře. V souvislosti s tím, jak je celý proces náročný, se někteří rozhodnou svou genderovou identitu popřít a snaží se zapadnout do své biologické role. Někteří se rozhodnou odejít do zahraničí, kde nachází lepší podmínky. Někteří si celý proces rozmyslí a ukončí ho, protože jim chybí podpora a setkávají se s nepochopením ze strany společnosti.

Dalším problémem je malá informovanost o této problematice. Výše uvedený postup paní doktorky není samozřejmý a všude stejný. Trans lidé se stále setkávají s nepochopením či s nedůstojným jednáním nejen ze strany společnosti, ale i ze strany odborníků. Není s nimi často jednáno s úctou, je na ně pohlíženo jako na méněcenné. Trans osoby proto často žijí ve strachu a nejistotě a mohou čelit útokům diskriminace. K doktorce Vrzáčkové tudíž přicházejí i trans lidé, kteří změnili svého předchozího sexuologa. Postup sexuologů není jednotný a liší se, někteří stále používají metody „vyšetření“ jako jsou testy vzrušivosti či tělesné prohlídky. Někteří lékaři neuznávají genderovou dysforii a své „pacienty“ přemlouvají, aby si svou genderovou identitu rozmysleli. Proto je podle doktorky

Vrzáčkové nutná změna pohledu odborníků na genderovou problematiku. Vítána by byla genderová centra, kde by bylo o trans osoby postaráno.

Od přístupu odborníků se také odvíjí přístup společnosti. Rodiče dětí se často snaží projevy trans identity svých dětí potlačit, velké procento dětí v důsledku toho inklinuje k sebepoškozování. Strach z přístupu odborníků má také za následek, že trans osoby pořizují hormonální léčbu nelegálně a neúčastní se pravidelných laboratorních kontrol, což může způsobit zdravotní problémy. Obavy na straně společnosti jsou takové, že lidé se obávají, že každý bude mít jinou identitu a společnost se rozpadne, ale jedná se pouze o minoritu. Zvýšení informovanosti by však vedlo ke zlepšení kvality života trans osob, a tím i jejich prospěšnosti pro společnost. Stejně jako sexualita je široká, tak i pohlavní identita je široká a tato skutečnost nikoho nestaví do horší pozice.

Z informací získaných vedeným rozhovorem a na základě prodiskutovaných problémů se domnívám, že do budoucna je potřeba zaměřit se na dosažení změn v několika konkrétních otázkách. Co doktorka Vrzáčková vnímá jako nutné do budoucna změnit vůči trans lidem jsou například povinné sterilizace, nutnost uvádění pohlaví na osobních dokladech a nutnost rozvodu či ukončení registrovaného partnerství při změně pohlaví.

Dle slov doktorky Vrzáčkové: „*Každý člověk má své místo na Slunci.*“

Ukazuje se tedy podle výše uvedených faktů, že realita je jiná než teorie. Systém zatím nereflektuje situace trans osob a jsou nastavená striktní pravidla, která staví trans osoby do situací, kdy nemají možnost volby.

4.2. Změna osobních údajů

S chirurgickou změnou pohlaví je pochopitelně spojena také změna osobních údajů, jména, příjmení a rodného čísla a z toho vyplývající výměna osobních dokladů, jako občanský průkaz, řidičský průkaz a cestovní pas. V souvislosti s touto změnou je samozřejmě nutné dále kontaktovat a informovat o změně například banky, zdravotní pojišťovny či telefonní operátory. Změnu některých dokladů, jako je vysokoškolský diplom, právní řád však neupravuje.⁹⁷ Jak již bylo uvedeno výše, tento proces je finální fází celé změny pohlaví.

⁹⁷ KUPKA, Pavel. *Administrativní změna pohlaví aneb transsexualita v právu*. Brno, 2014/2015. 66 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita., s. 21.

4.2.1. Záznam o změně pohlaví

Po chirurgickém zákroku změny pohlaví je dle § 17a zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o matrikách“) proveden do knihy narození záznam o změně pohlaví. Tento záznam je proveden potvrzením, které vydává poskytovatel zdravotních služeb. Jeho povinností je toto potvrzení oznámit matričnímu úřadu do tří pracovních dnů od té doby, kdy došlo k provedení změny pohlaví.

4.2.2. Změna jména a příjmení

Změnu jména a příjmení, které se zapisují do knihy narození, upravuje zákon o matrikách. Ten řeší jak změnu jména a příjmení během procesu změny pohlaví, tak změnu jména a příjmení po dokončení změny pohlaví.

Změna jména a příjmení na neutrální jméno a příjmení po zahájení „léčby“ pro změnu pohlaví je dobrovolná; matriční úřad ji povolí jen na žádost fyzické osoby. Jméno musí existovat, nesmí být zkomolené, zdrobnělé, domácké a nesmí se jednat o jméno, které má žijící sourozenec společných rodičů. Změnu jména, popřípadě jmen, a příjmení na jiné jméno, popřípadě jména, a příjmení, po dokončení změny pohlaví podle ust. § 72 odst. 5 písm. b) zákona o matrikách povolí matriční úřad také na základě žádosti fyzické osoby a potvrzení poskytovatele zdravotních služeb. Pokud však fyzická osoba po změně pohlaví o změnu jména a příjmení nepožádá, matriční úřad uvede v knize narození její příjmení v souladu s pravidly české mluvnice ve tvaru, který odpovídá novému pohlaví. Jméno osoby do knihy narození nezapiše a oznámí skutečnost, že fyzická osoba nepožádala o změnu jména a příjmení, soudu.

4.2.3. Změna rodného čísla

Rodné číslo je identifikátorem fyzické osoby. Jeho tvar je stanoven Ministerstvem vnitra ČR. Registr rodných čísel, který tvoří veškerá určená rodná čísla podle zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů (zákon o evidenci obyvatel), ve znění pozdějších předpisů, i podle dříve platných právních předpisů, také spravuje a zpracovává Ministerstvo vnitra. Registr rodných čísel je informační systém veřejné správy, který je samostatnou funkční částí informačního systému, v němž se využívají

veškerá rodná čísla a další pomocné související údaje.⁹⁸ Podle § 15 zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel je jedním z dokladů o přiděleném rodném čísle rodný list a občanský průkaz.

Změnu rodného čísla upravuje § 17 zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel. Jedním z případů, kdy se provádí změna rodného čísla, je právě ten, kdy dochází ke změně pohlaví, jelikož zákon rozlišuje rodná čísla žen a mužů. V tomto případě se rodné číslo přiděluje z moci úřední. Změna znamená přidělení nového rodného čísla. Provádí ji výdejové místo, které přidělilo původní rodné číslo. Těmito místy jsou matriční úřady, pokud půjde o fyzické osoby narozené v ČR. Výjimku tvoří změny rodných čísel přidělených před účinností tohoto zákona, v tomto případě změnu zajistí Ministerstvo vnitra.⁹⁹ Na změnu rodného čísla následuje změna dokladů, zejména rodného listu a občanského průkazu.¹⁰⁰

Pojetí rodných čísel u nás je však kritizováno z důvodu, že jsou z něj na první pohled patrné další osobní údaje. Mimo data narození z něj lze zjistit také pohlaví fyzické osoby. Takový formát způsobuje problémy trans osobám a znevýhodňuje zejména ty, které si nepřejí podstoupit operaci změny pohlaví.¹⁰¹

4.2.4. Výměna občanského průkazu, cestovního pasu a řidičského průkazu

Jelikož jsou jméno, popřípadě jména, příjmení, pohlaví a rodné číslo podle ust. § 3 odst. 2 zákona č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech, ve znění pozdějších předpisů, údaji zapisovanými do občanského průkazu, je v případě jejich změny nutná jeho výměna. Obecní úřad obce s rozšířenou působností nebo matriční úřad v případě změny jména, popřípadě jmen, příjmení nebo rodného čísla oddělí vyznačenou část občanského průkazu a zároveň vydá občanovi potvrzení o změně údajů zapisovaných do občanského průkazu. Občan je povinen do 15 pracovních dnů po nabytí právní moci rozhodnutí, kterým bylo změněno jméno, popřípadě jména, příjmení, nebo bylo přiděleno nové rodné číslo, požádat o vydání

⁹⁸ §13, §13b 15 zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel

⁹⁹ §17, §14, 17a zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel

¹⁰⁰ *Zpráva o plnění Doporučení CM/Rec(2010)5 Výboru ministrů členským státům ohledně boje proti diskriminaci na základě sexuální orientace a genderové identity Českou republikou* [online]. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu (PROUD), 2013, [cit. 1. 3. 2021]. Dostupné z: <http://proud.cz/component/attachments/download/21.html>

¹⁰¹ KUPKA, Pavel. *Administrativní změna pohlaví aneb transsexualita v právu*. Brno, 2015. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

nového občanského průkazu.¹⁰² Pokud jde o výměnu cestovního pasu a řidičského průkazu, také do těchto dokladů se zapisují osobní údaje, které se mění na základě změny pohlaví, proto je nutná jejich výměna.¹⁰³

Vzhledem k tomu, že se jméno během celého procesu změny pohlaví mění dvakrát, tedy v tranzici na neutrální a následně po operaci změny pohlaví, je nutné si uvědomit, že celý proces výměny dokladů bude nutné absolvovat také dvakrát.

4.2.5. Výměna dokladů o vzdělání

V případě dokladů o vzdělání na základní, střední a vyšší odborné škole, upravuje tuto problematiku vyhláška č. 3/2015 Sb., o některých dokladech o vzdělání. Ust. § 4 odst. 6 vyhlášky upravuje vydání stejnopisu vysvědčení, výučního listu a diplomu o absolutoriu z důvodu změny jména, příjmení nebo rodného čísla.¹⁰⁴

Co se týče vysokých škol, v zákoně č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách) neexistuje zákonné zmocnění pro vydání obdobné vyhlášky na úseku vysokého školství. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy řešilo několik podnětů od vysokých škol, jak mají postupovat. Doporučením je vydání nového diplomu oproti vrácení toho původně vydaného.¹⁰⁵

Veřejný ochránce práv připomínkoval ohledně této záležitosti Výhled legislativních prací vlády (2019–2021) s tím, že je nutné řešit záležitost „komplexně i pro jiné případy vydaných rozhodnutí či osvědčení, a nikoliv speciálně pouze u vysokých škol.“¹⁰⁶ Problémy se změnou osobních údajů na dokladech o vzdělání a dalších dokladech potřebných pro získání práce mohou totiž vést k diskriminaci trans lidí na trhu práce. Rozdílné zacházení v oblasti práce a zaměstnání je nejmarkantnějším projevem diskriminace trans lidí.¹⁰⁷

¹⁰² §3,12,14 zákona č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech

¹⁰³ § 108 zákona č.361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích

¹⁰⁴ vyhláška č. 3/2015 Sb., o některých dokladech o vzdělání

¹⁰⁵<https://www.ochrance.cz/uploads->

[import/projekt_ESF/00_2018_VA/KULATE_STOLY/05_16_Spolecne_proti_diskriminaci/05_16_Pravni_postaveni_trans_lidi_v_kontextu_zmeny_pohlavi_2_PREZENTACE.pdf](https://www.ochrance.cz/uploads-import/projekt_ESF/00_2018_VA/KULATE_STOLY/05_16_Spolecne_proti_diskriminaci/05_16_Pravni_postaveni_trans_lidi_v_kontextu_zmeny_pohlavi_2_PREZENTACE.pdf)

¹⁰⁶ <https://www.ochrance.cz/uploads->

[import/projekt_ESF/00_2018_VA/KULATE_STOLY/05_16_Spolecne_proti_diskriminaci/05_16_Pravni_postaveni_trans_lidi_v_kontextu_zmeny_pohlavi_2_PREZENTACE.pdf](https://www.ochrance.cz/uploads-import/projekt_ESF/00_2018_VA/KULATE_STOLY/05_16_Spolecne_proti_diskriminaci/05_16_Pravni_postaveni_trans_lidi_v_kontextu_zmeny_pohlavi_2_PREZENTACE.pdf)

¹⁰⁷ Tamtéž.

4.3. Administrativní změna pohlaví v judikatuře českých soudů

Aktuálním rozsudkem ve věci trans osob je rozsudek Nejvyššího správního soudu z roku 2019. V tomto případě šlo o zásahovou žalobu, která směřovala proti Ministerstvu vnitra z důvodu odmítnutí změny rodného čísla. NSS kasační stížnost zamítl, z důvodu, že se domnívá, že česká legislativa poskytuje přiměřené prostředky, jak mohou trans osoby dosáhnout změny pohlaví. Soud konstatoval, že lze spravedlivě požadovat, aby trans osoby podstoupily operaci změny pohlaví, a to i za podmínky, že si svůj osud nezvolily. V tomto případě se soud jednoznačně postavil proti rozhodnutí ESLP, a to konkrétně proti rozsudku ve věci A. P., Garçon a Nicot proti Francii.

Ve výše zmíněné věci rozhodované NSS se jednalo konkrétně o osobu, která se narodila v mužském těle. Od dětství se však se svým pohlavím neidentifikovala a aktuálně se nezařazuje ani k pohlaví ženskému ani mužskému. Pokud by však bylo nutné zařadit se do jedné kategorie, preferovala by pohlaví ženské. Z tohoto důvodu se žalobkyně domáhala, aby jí bylo změněno rodné číslo do neutrální podoby případně alespoň do podoby ženské, aniž by musela podstoupit operaci změny pohlaví, čímž by byla znemožněna možnost reprodukce. Předložila též lékařské zprávy, ze kterých vyplývá, že podstupuje hormonální léčbu, operaci změny pohlaví však odmítá z důvodu možných zdravotních rizik. Žalovaný však argumentoval, že rodné číslo není možné změnit, pokud žalobkyně nepředloží lékařskou zprávu o provedení změny pohlaví. Z důvodu, že žalobkyně operaci změny pohlaví nepodstoupila, ministerstvo vnitra změnu rodného čísla neprovedlo. Žalobkyně se proto obrátila na správní soud – Městský soud v Praze, jelikož v postupu Ministerstva vnitra spatřovala nezákonný zásah, ten však její žalobu zamítl. NSS se vyjádřil, že nepovažuje českou právní úpravu změny pohlaví a na ni navázanou právní úpravu změny evidence pohlaví za rozpornou s ústavním pořádkem. V rozsudku NSS uvádí, že *ve společenské realitě ČR je pohlaví zatím vnímáno jako něco „objektivního“*.¹⁰⁸ Trans identitu označuje za vzorec chování a anomálii, kterou je možno řešit změnou pohlaví podle daného právního institutu. Dále odkázal na společnost, která smýšlí o pohlaví v binárním pojetí a je pro ni nežádoucí toto pojetí měnit. Za obecný názor označil, že jiné pojetí než binární se vymyká „zdravému rozumu“ a rozbíjí základní stavební kameny společenského

¹⁰⁸Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30.5. 2019, 2 As 199/2018-37

řádu. Vyslovil se, že současné pojetí pohlaví považuje za „normální, žádoucí a přirozené“¹⁰⁹ a nelze od něj ustoupit například judikaturou ESLP. Zdůraznil, že toto pojetí podle něj má zásadní význam v uspořádání nynější české společnosti.

Problematické se však může zdát odůvodnění NSS, které spíše předkládá osobní přesvědčení soudců a odkazuje na přesvědčení české společnosti, které však už nijak nedokládá. Dále se může zdát nepřiměřené vyjádření soudu vůči stěžovatelce, jejíž subjektivní vnímání sebe samé označil za nežádoucí.¹¹⁰

V návaznosti na rozhodnutí NSS stěžovatelka podala ústavní stížnost proti rozsudku NSS k Ústavnímu soudu. ÚS v únoru roku 2020 vydal usnesení o přerušení řízení a návrh na zrušení § 29 odst. 1 OZ, § 21 odst. 1 zákona o specifických zdravotních službách, a ustanovení § 13 odst. 3 zákona o evidenci obyvatel a rodných čísel ve slovech "u žen zvýšené o 50" postoupil plénu Ústavního soudu. Stěžovatelka v ústavní stížnosti namítá, že došlo k porušení jejího práva na tělesnou a duševní integritu, práva nebýt podroben špatnému zacházení a práva na soukromý život. Odkazuje na čl. 7 odst. 1 a 2 LZPS a čl. 3 a 8 Úmluvy.

Celá věc je tedy v současné chvíli v rukou pléna ÚS a je otázkou budoucnosti, jak o ní bude rozhodnuto. Vzhledem k významné judikatuře ESLP se domnívám, že stěžovatelka má vysokou šanci na úspěch. Případné rozhodnutí v jejích prospěch by znamenalo významný posun v problematice práv trans osob v ČR. Za povšimnutí však ještě stojí skutečnost, jak je na stěžovatelku (osoba s vedeným mužským pohlavím) nahlíženo. NSS ji odmítl oslovovat v ženském rodě a přistupuje k ní tedy jako k muži. Ústavní soud se však o ní vyjadřuje v ženském rodě.¹¹¹

4.4. Pohled trans osob na administrativní změnu pohlaví v ČR

Výše byl popsán proces přeměny pohlaví z pohledu odborné literatury a následně odborníka z praxe. Za důležité považuji též shrnout pohled na úpravu procesu změny pohlaví z pohledu samotných trans osob. Vycházela jsem z Výsledné zprávy z výzkumu realizovaného spolkem Trans*parent z roku 2018,

¹⁰⁹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30.5. 2019, 2 As 199/2018-37

¹¹⁰ tamtéž

¹¹¹ Usnesení Ústavního soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. II. ÚS 2460/19

kterého se účastnilo 396 osob.¹¹² Zpráva pomáhá identifikovat potřeby trans lidí, což vnímám jako významný podklad pro případné změny v legislativě.

Na otázku, co trans lidem v ČR komplikuje život, odpovědělo 54,5 % z nich, že se jedná o přístup druhých lidí, úřadů, médií, politiků – neinformovanost, diskriminace, šikana. 22,9 % respondentů odpovědělo, že se jedná o legislativní řešení trans problematiky a 12,2 % označilo za problém, cenu a kvalitu odborníků a jejich přístup.

Další otázkou bylo, zda se respondenti někdy stali oběťmi diskriminace, šikany či ponižujícího chování vzhledem k jejich genderové identitě. 28 % dotázaných odpovědělo, že takovému chování nečelilo. 25,1 % se pak s takovou diskriminací setkalo od odborníků v pomáhajících profesích, 24,3 % osob ve škole, 21,3 % od blízkých nebo známých, 12,8 % v práci či na brigádě.

V další otázce, která se zaměřila na obavy v průběhu tranzice, 29,1% osob odpovědělo, že má strach z reakce okolí – posměch, šikana, odmítnutí, ztráta blízkých, práce, bydlení, postavení atd. 23,5% odpovědělo, že mají obavy z operace. Dále byly například uváděny obavy z rozhodnutí komise, diskriminace ze strany úřadů či řešení péče o děti.

Cílem většiny respondentů v rámci procesu tranzice je dokončená úřední změna pohlaví, konkrétně se jedná o 69,9 %. 18,4 % uvedlo, že by chtělo také úřední změnu jména a informací na dokladech, ale bez nutnosti operace. Pouze 6,3 % respondentů označilo za cíl sterilizaci.

U otázky na diagnostiku odpovědělo 32 osob, které ji aktuálně procházely, uvedlo, že byly podrobeny měření vzrušivosti. U 25 osob došlo k vyšetření obnaženého těla pohledem na sexuologii, u 20 osob i pohmatem.

75 % osob uvedlo (míra souhlasu), že operaci chtějí kvůli dokončení úřední tranzice, 33,6 % uvedlo (míra souhlasu), že operaci nechtějí, protože se jedná o příliš velký zásah do těla. 80 % mužů chce operaci z důvodu dokončení úřední tranzice.

Další část výzkumu se zabývala hodnocením návrhů na případnou změnu legislativy v souvislosti s trans osobami, respondenti souhlasili s následujícím: 76 %, aby k úřední změně pohlaví nebyl nutný rozvod / zrušení registrovaného

¹¹² PAVLICA, Karel. *Obavy a přání trans lidí: Výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent z.s. v roce 2018*. Praha: Transparent, 2019. ISBN 978-80-906362-4-8.

partnerství, 74 % aby rodné číslo neodráželo pohlaví, 65 % aby nebyla nutná sterilizace k úřední změně pohlaví, 64 % aby se v dokladech nemuselo uvádět pohlaví. 55% dotázaných nesouhlasilo s tím, aby k možnosti změnit si úředně pohlaví nebyla nutná jakákoli lékařská diagnóza. V poslední řadě se 19,3 % trans osob shodlo, že by uvítali možnost rovnou změnit jméno na finální.¹¹³

¹¹³ PAVLICA, Karel. *Obavy a přání trans lidí: Výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent z.s. v roce 2018*. Praha: Transparent, 2019. ISBN 978-80-906362-4-8.

5. Právní otázky související se změnou pohlaví

Je patrné, že legislativní zakotvení procesu změny pohlaví a s tím i související úprava některých práv trans osob v ČR jsou nedokonalé. Zákony jsou neprovázané, nereflektují aktuální pojetí genderové identity a tím i požadavky trans osob a opomínají situace, do kterých se trans osoby mohou dostat. Problémů souvisejících s genderovou identitou je mnoho, v následující kapitole se však zaměřím pouze na některé z nich.

5.1. Chirurgický zákrok

Není pochyb, že nejdiskutovanějším tématem v úpravě procesu změny pohlaví je podstoupení operativní změny pohlaví. Je zřejmé, že povinnost podrobit se tomuto zákroku v případě touhy po úřední změně pohlaví pramení z již výše zmiňovaných definic a pojetí „transsexuality“, a to především z MKN-10. Nicméně názory a zkušenosti některých odborníků z praxe (doktorka Vrzáčková) a výpovědi samotných trans osob se od těchto definic liší.

Jak plyne z výzkumu v předcházející kapitole, pouze 6,3 % trans osob mají za cíl tranzice sterilizaci. Celých 80 % trans mužů chce operaci, aby mohlo dokončit úřední změnu pohlaví. Je samozřejmě k zamyšlení, proč by se měl trans muž cítit mužem po zneplodnění, které si současná právní úprava pro změnu pohlaví podmiňuje. I však případ, kdy se trans muž rozhodne nepodstoupit operaci, kdy je mu vytvořen mužský pohlavní orgán, se zdá pochopitelná, neboť nemusí splňovat všechny funkce. Neopomenutelnou skupinou osob, jejichž cílem je podstoupit úřední změnu pohlaví jsou i tací, jímž v podmínce sterilizace však brání jejich zdravotní stav například kvůli vyššímu věku. Tyto osoby tak za současných podmínek nikdy nemohou úřední změny pohlaví docílit a jedná se o diskriminaci starších osob.

Trans identita evidentně není vždy spojena s anatomickým pohlavím, a proto ji zřejmě ani tak nelze definovat. I samotná definice je v praxi těžce aplikovatelná, neboť „transsexualitu“ nelze jednoznačně dokázat a odhalit. Jedná se o „sebediagnózu“ konkrétního jedince. Nicméně podle paní doktorky společnost obecně stále dává rovnítko mezi trans identitou a operací změny pohlaví. Tato představa se zřejmě promítá i do právní úpravy nebo do rozhodovací činnosti soudů, kdy většinová společnost rozhoduje za menšinu.

Pokud se vrátíme k výše rozebíranému rozsudku NSS, který se k nutnosti sterilizace vyjadřoval, vidíme, že jeho přesvědčení o povinných sterilizacích obhajoval zejména určitým přesvědčením společnosti, které sám už však nijak nezjišťoval. Problematické se mi zdá vyjádření NSS, že současné pojetí pohlaví považuje za „normální, žádoucí a přirozené“. Otázkou tedy je, co je normální, žádoucí a přirozené. Jedná se o pojmy, které nelze zcela přesně definovat. Jiné pojetí genderové identity než binární by nemělo být nepřirozené, pokud se tak člověk narodí. Je nutné si uvědomit, že i v minulosti se již odkazovalo na přirozenost a bojovalo se proti nárokům na práva, která již považujeme za přirozená. Lze tedy předpokládat, že soud vycházel z určitých stereotypů, které ve společnosti jsou. Domnívám se, pokud by se toto téma ve společnosti více otevřelo a dostalo se do povědomí společnosti, mohla by tato skutečnost znamenat významný posun i v oblasti práv trans osob.

Ostatně jak bylo uvedeno v předcházející kapitole, problematiku sterilizací kritizuje zejména ESLP, výjimkou nejsou ani další orgány Rady Evropy. Procedura procesu změny pohlaví není nastavena tak, aby osoba nebyla nucena při realizaci jednoho práva nucena vzdát se práva jiného. Ti, kteří operaci podstoupit nechtějí, jsou nuceni vybrat si mezi svým právem na vlastní sebeurčení a právem na respektování tělesné integrity. V případě chirurgického zákroku se jedná o trvalý a nevratný zásah do těla člověka a do jeho reprodukčních schopností, a tedy i svobodné volby jedince mít nebo nemít rodinu. Taková podmínka se tak dostává do rozporu s čl.8 Evropské Úmluvy, který je důležitou součástí osobní integrity člověka, a tím porušuje právo trans osob na soukromý a rodinný život.

Pokud se zaměříme na právní úpravu jiných států, sterilizace je povinná kromě ČR, na Slovensku, v Bulharsku, Rumunsku, Srbsku, Albánii či Severní Makedonii. Mohlo by však překvapit, že v Rusku, Polsku či Maďarsku sterilizace povinná není.¹¹⁴ V jiných státech jako je například Malta, Irsko, Norsko, Dánsko či Argentina není nutná ani lékařská zpráva pro úřední změnu pohlaví.¹¹⁵ V roce 2011 se k povinným sterilizacím vyjadřoval německý ústavní soud, který tuto úpravu označil za rozpornou s ústavou. V roce 2012 švédský odvolací správní soud označil požadavek sterilizace za zastaralý a v rozporu se stávajícími hodnotami. V roce

¹¹⁴ <https://www.queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/prava-trans-lidi-v-evrope-pozadavek-sterilizace/>

¹¹⁵ Konference uskutečněná v Praze dne 31.5.2019 na téma: Trans práva v kontextu české legislativy

2015 obdobné rozhodnutí přijal i italský ústavní soud, který se vyslovil, že se nejedná o přiměřený požadavek ve srovnání se závažností nevratného narušení tělesné integrity trans osob.¹¹⁶ Pro ČR by se tak tyto státy mohly stát inspirací a povinné sterilizace by měly být zrušeny.

Pokusím se následně však zaměřit i na otázky, které mohou vyvstávat v souvislosti s upuštěním od povinných sterilizací. Samozřejmě se může jevit otázka, zda této možnosti jednoduše změnit pohlaví nemohou zneužít osoby páchající trestou činnost tím, že se budou moci snáze skrývat, vyhýbat trestu nebo podvodně získávat určité výhody. Ve státech, kde upustili od povinných sterilizací, však žádné takové případy nezaznamenávají. Proces přeměny je psychicky náročný proces a z toho důvodu se ani nepředpokládá, že by ho podstupovaly osoby za účelem páchaní trestné činnosti. Kvůli zmíněné potencionální obavě nemůžeme odepřít přístup trans osobám k úřední změně pohlaví. Případný zločin bude postižitelný, ať už se bude jednat o trans osobu či ne.¹¹⁷

Co nás dále může napadnout v souvislosti s upuštěním od povinných sterilizací je myšlenka toho, že muži budou rodit děti a ženy budou pak otci. V případě práva na reprodukci, jde však o lidské právo každého jedince, a to není závislé na pohlavní identitě. V případě zájmu o reprodukci trans osob jde o menšinovou záležitost, která není hrozbou pro společnost. Trans osoby nicméně vychovávají děti i v současné chvíli, kdy se jedná například o děti z předchozích vztahů. Není také dokázáno, že by trans rodiče měly negativní dopad na vývoj dítěte.¹¹⁸

V případě pachatelů sexuálních trestných činů mohou nastat obavy, že by měli jednodušší přístup do prostor, které jsou určeny výhradně mužům nebo ženám. V tomto směru však nejsou žádné důkazy, které by těmto pochybnostem nasvědčovaly. Případné trestné činy budou stejně postižitelnými bez ohledu na úřední změnu pohlaví.¹¹⁹

Mohou existovat i pochybnosti ohledně osob, které si nebudou jisté svou genderovou identitou a v této situaci bude snazší je svést k úřední změně pohlaví.

¹¹⁶ Konference uskutečněná v Praze dne 31.5.2019 na téma: Trans práva v kontextu české legislativy

¹¹⁷ https://www.ochrance.cz/uploads-import/projekt_ESF/00_2018_VA/KULATE_STOLY/05_16_Spolecne_proti_diskriminaci/Nejcas_tejsi_myty_a_dalsi_zdroje.pdf

¹¹⁸ tamtéž

¹¹⁹ tamtéž

Každý člověk však může rozhodovat o sobě a o svém životě, a to i v případě jeho genderové identity. Pokud by však došlo k přehodnocení rozhodnutí, v tomto případě by situace byla příznivější než za situace povinných sterilizací, kdy by došlo k nevratným zákrokům.¹²⁰

5.2. Diagnostika trans identity

Jak již bylo v předchozí kapitole popisováno, způsob diagnostiky transsexuality a přístup sexuologů k řešení tohoto problému je různý. Každý z nich má své zaseté postupy, kterými mohou rozhodovat o životech jiných. Někteří pacienti mohou být podrobeni nepříjemným vyšetřením, kdy lze až mluvit o narušení tělesné integrity či důstojnosti. Celých 25 % respondentů výzkumu se shodlo, že mají zkušenosti s diskriminací, šikanou nebo ponižujícím chováním kvůli své genderové identitě, toto číslo je z mého pohledu alarmující. Ještě více zasažitelnou skupinou pak mohou být děti či mladiství, i ty mají možnost sexuologa se svou trans identitou navštívit. Předcházet by se tak mělo situacím, kdy si z těchto důvodů trans osoby proces přeměny pohlaví rozmyslí a pokusí se zapadnout do své biologické role.

Vzhledem k výše rozebírané otázce definice trans identity a k již zavedené praxi některých sexuologů a zohlednění všech možných následků, lze určitá vyšetření považovat za nepotřebná až nevhodná. Zohlednit by se mělo vytvoření obecné úpravy postupu při diagnostice trans identity a následného procesu změny pohlaví, kdy by byla přímo vyloučena některá vyšetření. Obecný postup by měl být sjednocený a transparentní, čímž by se zamezilo zásahům do psychické a fyzické integrity jedince a jeho práva na sebeurčení.

5.3. Neutrální jméno

Jak již bylo ve třetí kapitole uváděno, podle zákona o specifických zdravotních službách je jednou z podmínek pro chirurgickou změnu pohlaví nutnost prokázání schopnosti žít trvale jako osoba opačného pohlaví. Tuto podmínku bude posuzovat komise, která dává souhlasné stanovisko k chirurgickému zákroku. Na základě jakých skutečností komise bude hodnotit schopnost žít trvale jako osoba opačného pohlaví však zde již není detailně upraveno.¹²¹ Lze se tedy domnívat, že změna jména na neutrální v procesu tranzice

¹²⁰ tamtéž

¹²¹ Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

není povinná. Nicméně v praxi se lze setkat s případy, kdy komise souhlasné stanovisko k operaci nedala právě z důvodu nezměnění si jména na neutrální. V jiných případech souhlasné stanovisko dala a tuto podmínku nepožadovala.

Doktorka Vrzáčková však nepovažuje změnu jména na neutrální za prokázání schopnosti trvale žít jako osoba opačného pohlaví. Změna jména na neutrální může být vnímána spíše za překážku, trans osoba si tak bude muset měnit jméno dvakrát během celého procesu a s tím i veškeré osobní doklady, proto bude pochopitelné, bude-li se tomuto procesu chtít vyhnout.¹²² Součástí právní úpravy procesu změny pohlaví by tak měly být jasně stanovené požadavky, které je nutné splnit. Ty tak mohou zaručit předvídatelnost rozhodnutí orgánu a mohou omezit svévoli rozhodování. Ideálním stavem by tak bylo netrvat na podmínce neutrálního jména, které s sebou často může přinést více komplikací než užítku.

5.4. Věk pro úřední změnu pohlaví

Česká právní úprava procesu změny pohlaví stanoví věk, ve kterém lze provést chirurgický zákrok směřující ke změně pohlaví, na 18 let.¹²³ Nicméně diagnostika transsexuality není věkově omezena a kroky směřující k úřední změně pohlaví lze zahájit již před osmnáctým rokem věku.¹²⁴ Podle WPATH značná část dospívajících trans osob začíná žít podle své genderové identity ještě předtím, než nastupuje na střední školu.¹²⁵ Podmínka, která stanoví věk, kdy lze úřední změny pohlaví dosáhnout, může znamenat diskriminaci na základě věku. Porušuje čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, který stanoví že „zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí.“ S tím se ztotožňuje i Parlamentní shromáždění Rady Evropy, které se k tomuto tématu vyjádřilo ve své rezoluci č. 2048 (2015), že i v tomto případě je nejdůležitější nejlepší zájem dítěte.¹²⁶ Podmínka dosažení věku osmnácti let při úřední změně pohlaví tedy není v souladu s nejlepším zájmem dítěte, u kterého by mělo být respektováno právo na určení genderové identity.

¹²² MUDr. Petra Vrzáčková, Ph.D., FECSM

¹²³ Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

¹²⁴ MUDr. Petra Vrzáčková, Ph.D., FECSM

¹²⁵

https://www.wpath.org/media/cms/Documents/SOC%20v7/SOC%20V7_English2012.pdf?_t=1613669341

¹²⁶ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>

5.5. Ukončení manželství a registrovaného partnerství

K možnému provedení změny pohlaví zákon o specifických zdravotních službách řadí podmínku ukončení manželství nebo registrovaného partnerství. Zároveň OZ stanoví, že v případě změny pohlaví zaniká manželství nebo registrované partnerství. Nicméně ne všechny trans osoby, které chtějí úředně změnit pohlaví, chtějí opustit své stávající partnery. Velká část těchto osob plánuje se svými partnery nadále zůstat a podmínka ukončení manželství či registrovaného partnerství může být pro ně tíživá.¹²⁷ Mohou ztratit nejen důležitou oporu během náročného procesu tranzice, ale také tato podmínka pro ně může znamenat komplikace s rodičovskými právy. Dříve bylo v praxi bohužel běžné, aby se trans osoby písemně zřekly svých rodičovských práv. Tento postup však oporu v českém právním řádu nikdy neměl.¹²⁸ V případě M. Z. požadovala komise rozhodující o operativním zákroku posudek na děti, následně ji byla odebrána práva k dětem.¹²⁹ I v současné době však může být vyvíjen tlak na trans osoby, aby omezovaly kontakt se svými dětmi.¹³⁰

Požadavek nuceného rozvodu a ukončení registrovaného partnerství je tak v rozporu s právem na ochranu soukromého a rodinného života, jež zaručuje LZPS v čl. 10 odst. 2, ale také s čl. 8 Evropské úmluvy.

V zemích jako například Rakousko, Německo či Francie od tohoto požadavku ustoupili. Podle německého ústavního soudu tento požadavek narušuje právo na sebeurčení a je v rozporu s lidskou důstojností trans osob. Od tohoto požadavku ustoupily i státy, které nemají uzákoněné manželství pro stejnopohlavní páry.¹³¹ Přesto, že i ČR nemá uzákoněné svazky osob stejného pohlaví, mohla by tak vycházet z právní úpravy těchto států a od podmínky rozvedení manželství a ukončení registrovaného partnerství ustoupit.

5.6. Vězeňství

Trans osoby ve výkonu trestu nejsou diferencovány, a tudíž budou rozdělovány podle dosud úředně platného pohlaví. Tato podmínka je v neprospěch trans osob zejména těch, které nepodstoupily úřední změnu pohlaví. Mohou tak

¹²⁷ MUDr. Petra Vrzáčková, Ph.D., FECSM

¹²⁸ https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/CZ_analyza_web.pdf

¹²⁹ Konference uskutečněná v Praze dne 31.5.2019 na téma: Trans práva v kontextu české legislativy

¹³⁰ https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/CZ_analyza_web.pdf

¹³¹ <http://proud.cz/novinky/210-novinky-ze-sveta-trans-lidi.html>

vzbuzovat větší pozornost, a proto mohou být vystaveny zvýšenému riziku šikany a násilí. Hormonální léčbu je možné podávat v průběhu výkonu vazby nebo trestu, pouze pokud byl odsouzený nebo obviněný již hormonálně medikován. Operativní zákroky však možné provádět není. Podle Vězeňské služby ČR se v případě změny pohlaví nejedná o potřebu akutního neodkladného zákroku v situaci ohrožující život, za takových okolností by rozhodoval soud po zvážení všech okolností a posouzení konkrétního případu.¹³² Lidé ve výkonu trestu by však měli mít nárok na adekvátní léčbu, a to včetně případů trans osob. Nemělo by být opomínáno na žádné fáze procesu změny pohlaví, kterými trans osoby prochází. Systém by tedy měl myslet nejen na osoby, kterým je podávána hormonální léčba a směřují k operativnímu zákroku, ale i na ty, kteří chtějí léčbu zahájit. Mělo by být dbáno na to, aby nebyla ohrožena jejich léčba, ale i psychická a fyzická integrita.¹³³ Jedním z možných řešení, jak tohoto dosáhnout, by mohlo být oddělení trans osob od ostatních vězňů v případě hrozícího nebezpečí - zejména násilí nebo vytvoření speciálních vězeňských míst přímo pro trans osoby.

5.7. Zaměstnanecké vztahy a živnostenské podnikání

Trans osoby bývají velmi často znevýhodněni v oblasti zaměstnání a podnikání. Jedním z problémů mohou být situace, kdy identita je jednoduše odhalitelná, tedy situace, kdy doklady trans osoby nebudou korespondovat s vnějším vzhledem. K znevýhodnění může však dojít, aniž by identita byla na první pohled zřetelná. Zákoník práce v § 313 odst. 1 uvádí, že „*je zaměstnavatel povinen vydat zaměstnanci potvrzení o zaměstnání*“ při skončení pracovněprávního vztahu. Zákon však již nepočítá s vydáváním potvrzení i po delší době od ukončení zaměstnání. Tato situace tak může působit komplikace trans osobám, které změnily úředně své pohlaví a potřebují potvrzení nové se stávajícími osobními údaji. Pokud se stane, že bývalý zaměstnavatel opravené potvrzení nevydá, je nucena trans osoba předkládat případnému zaměstnavateli potvrzení původní s dokladem, který potvrzuje změnu pohlaví. Tímto se dostává trans osoba do situace, kdy se přiznává ke své trans identitě, což může mít diskriminační dopady. Může nastat situace, že trans osoba nebude přijata do zaměstnání nebo bude propuštěna ve zkušební době. V obou případech, kdy je osoba nucena se přiznat ke své trans identitě, však dochází k zásahu do soukromí. Aby trans osoba se této situaci nevystavovala, může se

¹³² Transsexuálové v českých věznicích. *Časopis české vězeňství*. 1/2012, s. 24-25.

¹³³: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/CZ_analyza_web.pdf

rozhodnout, že předchozí zaměstnání nedoloží, čímž se však vystavuje situaci, kdy může být znevýhodněna na trhu práce.¹³⁴

Problematické jsou i situace s živnostenským podnikáním, kdy dochází k zveřejňování historie změn osobních údajů ve veřejné části živnostenského rejstříku. Tato skutečnost se tak může negativně dotýkat trans osob u kterých proběhla úřední změna pohlaví, i tyto údaje budou dohledatelné. Dochází tak k zásahu do důstojnosti a odhalení intimní sféry, která přerůstá rámeček obchodu a ochrany spotřebitele. Trans osoby se tak mohou stát oběťmi nerovného zacházení z důvodu změny svého pohlaví.¹³⁵

5.8. Ozbrojené síly

Vyhláška o zdravotní způsobilosti k vojenské činné službě řadí „poruchy pohlavní identity“ mezi duševní poruchy a poruchy chování. Transsexualita může tedy vést k nezpůsobilosti sloužit v ozbrojených silách, tyto osoby jsou tak otevřeně znevýhodněny. Transsexualita by tak měla být odstraněna, aby se zabránilo odhalení původního pohlaví.¹³⁶

Příkladem může být případ Jaroslavy Brokešové, které byla zamítnuta žádost o přijetí do Armády ČR. Po změně pohlaví MtF absolvovala všechny přijímací testy a zdravotní prohlídku, nicméně i přesto její žádost byla zamítnuta s odkazem na transsexualitu. Situace byla řešena i ministrem obrany, odvolací vojenská služba však zamítnutí potvrdila z důvodu zdravotních problémů dotyčné, ta se již soudní cestou nebránila.¹³⁷

5.9. Zdravotní péče

Jedním z dalších problémů, se kterým se trans osoby mohou setkat je oblast zdravotnictví. Zdravotnický personál nemá často zkušenosti s těmito pacienty. Důsledkem mohou být neadekvátní či nepřátelské reakce. Specifickým problémem

¹³⁴ https://www.ochrance.cz/uploads-import/projekt_ESF/00_2018_VA/KULATE_STOLY/05_16_Spolecne_proti_diskriminaci/05_16_Pravni_postaveni_trans_lidi_v_kontextu_zmeny_pohlavi_2_PREZENTACE.pdf

¹³⁵ https://www.ochrance.cz/uploads-import/projekt_ESF/00_2018_VA/KULATE_STOLY/05_16_Spolecne_proti_diskriminaci/05_16_Pravni_postaveni_trans_lidi_v_kontextu_zmeny_pohlavi_2_PREZENTACE.pdf

¹³⁶ *Zpráva o plnění Doporučení CM/Rec(2010)5 Výboru ministrů členským státům ohledně boje proti diskriminaci na základě sexuální orientace a genderové identity Českou republikou* [online]. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu (PROUD), 2013, [cit. 1. 3. 2021]. Dostupné z: <http://proud.cz/component/attachments/download/21.html>

¹³⁷ tamtéž

pak bude umístování do nemocnic trans osob, kterým jejich genderová identita nekoresponduje s pohlavím uvedeným v osobních dokladech. Na tyto situace není zdravotnický personál připraven, a proto si často s trans pacienty neví rady. Je tedy běžné, že si trans osoby musí připlácet za nadstandardní pokoje, aby mohly být odděleny od dalších pacientů. V zahraničí došlo i k situacím, kdy nemocniční personál odmítl tyto osoby hospitalizovat, jelikož si s nimi nevěděl rady, ty pak v důsledku toho zemřeli.¹³⁸ Zdravotnický personál by tak měl být na tyto situace připraven, aby nedocházelo neadekvátnímu jednání a pro tyto osoby by mohl být ideálně vyčleněn speciální pokoj.

Vzhledem k tomu, že není ani podporováno vzdělávání zdravotníků v oblasti transgenderu, dochází k situacím, které obecně ztěžují komunikaci a spolupráci s trans osobami. Ty jsou například často oslovovány jménem uvedeným v dokladech, nikoliv rodem, který preferují. Také mohou být označovány za „to“ a jejich těla jsou považována za kuriozitu.¹³⁹

¹³⁸ https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/CZ_analyza_web.pdf

¹³⁹ LORENZŮ, Alex, JAHODOVÁ, Dita Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu (spolek). *Report on trans people and their experience with health care and legislation in the Czech Republic*. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu z.s., 2015. ISBN 978-80-88175-10-0.

6. Úvahy de lege ferenda týkající se postavení trans osob

Závěrečná část této práce se zabývá úvahami o budoucím vývoji práva ve vztahu k trans osobám. Věnuje se návrhu na zrušení povinných sterilizací, s čímž souvisí i možná úřední změna pohlaví sebeurčením. Dále existuje myšlenka, že by se v osobních dokladech mohlo uvádět neutrální pohlaví, případně by pohlaví nebylo nutné uvádět vůbec. Jednou z dalších úvah je možnost zrušení podmínky rozvodu nebo ukončení registrovaného partnerství při změně pohlaví.

6.1. Zrušení povinných sterilizací a změna pohlaví sebeurčením

První z úvah na změnu se týká možnosti zrušení povinných chirurgických operací. Ministerstvo spravedlnosti v roce 2018 připravilo návrh zákona¹⁴⁰, kterým by se měl změnit OZ a zákon o matrikách, jménu a příjmení v procesu změny pohlaví. Důvodem předložení tohoto návrhu je návaznost na judikaturu ESLP, a to konkrétně již zmiňovaný rozsudek A. P., Garçon a Nicot proti Francii, který stanovil, že úřední změnu pohlaví nelze podmiňovat podstoupením chirurgického zákroku nebo provedením sterilizace. ČR tak není s tímto závěrem v souladu.

Změna OZ by měla umožnit úřední změnu pohlaví bez jakéhokoliv chirurgického zásahu do těla, a to na základě osobního prohlášení trans osoby před matričním úřadem. V souvislosti s tím by bylo nezbytné provést také změnu v zákoně o matrikách. Nutné k úřední změně pohlaví bude nutné „pouze“ potvrzení sexuologa, který stanoví poruchu pohlavní identity. Na stanovení diagnózy se tedy nic nemění.¹⁴¹

Tento způsob úřední změny pohlaví se bude týkat i nezletilých od 12 let věku. V rozmezí 12 až 15 let věku bude nutný k prohlášení o změně pohlaví souhlas zákonného zástupce. Snížení věku je odůvodněno tím, že je možné zahajovat hormonální léčbu před dosažením zletilosti. Pozitivním je, že trans osoby budou moci prožít dospívání s právním uznáním pohlaví, které bude odpovídat její identitě. Případné chirurgické zákroky však bude možné provést až ve věku 18 let.¹⁴²

¹⁴⁰ <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNAZWY3ZN>

¹⁴¹ tamtéž

¹⁴² tamtéž

Úprava v § 29 odst. 1 OZ by měla znít následovně:

„(1) Člověk, který dovršil dvanáct let a u něhož je trvalý nesoulad mezi duševním a zapsaným pohlavím v knize narození nebo jiné evidenci podle jiného právního předpisu, má právo na změnu pohlaví.“

Za tento odstavec by byl vložen nový odstavec 2:

„(2) Pohlaví lze změnit osobním prohlášením před matričním úřadem. K prohlášení je třeba předložit potvrzení o tom, že je u člověka trvalý nesoulad mezi duševním a zapsaným pohlavím, které mu na žádost vydá lékař se specializovanou způsobilostí v oboru sexuologie nebo se zvláštní odbornou způsobilostí v oboru sexuologie. U člověka mladšího patnácti let je třeba, aby mu k učinění prohlášení udělil souhlas jeho zákonný zástupce.“

Stávající odstavec by měl být označen jako odstavec 3.¹⁴³

S tímto návrhem však nesouhlasí Ministerstvo vnitra ČR, které považuje změnu za nepropracovanou. Podle Ministerstva vnitra je účelem matrik evidovat objektivní data, nikoliv vnitřní pocity jedinců. Věkovou hranici stanovenou na 12 let označilo za nepřijatelně nízkou. Také má za to, že matrikářům nepřísluší hodnocení psychologických potvrzení.¹⁴⁴

Co se s navrhovanou změnou bude dít, je zatím otázka budoucnosti. Jedná se o určitou naději na změnu právní úpravy ve vztahu k trans lidem a výsledek může být zásadní na jejich právní postavení.

Vliv na vývoj právní úpravy v oblasti povinných chirurgických zákroků může mít mimo této navrhované změny již zmiňovaný návrh na zrušení § 29 odst. 1 OZ, kterým se nyní také zabývá plénum ÚS.

Nad čím lze ještě do budoucna uvažovat, je úřední změna pouhým „sebeurčením“ tedy tím způsobem, že by nebylo třeba ani stanovit diagnózu. Jak bylo nastíněno výše, některé státy tuto možnost mají. Nicméně vzhledem k tomu, že zatím neprošel ani výše zmiňovaný návrh, nelze tuto možnost očekávat v blízké budoucnosti.

¹⁴³ <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNAZWY3ZN>

¹⁴⁴ tamtéž

6.2. Zrušení podmínky rozvodu a ukončení registrovaného partnerství

Podmínka rozvodu či ukončení registrovaného partnerství při úřední změně pohlaví nemusí mít dopad pouze na páry, ale i na samotné děti. Právní řád upravuje dva typy možných svazků dvou osob, a to manželství a registrované partnerství. Podle § 655 OZ je manželství trvalý svazek muže a ženy, jehož účelem je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc. Registrované partnerství je pak definováno v zákoně č. 115/2006, o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů. Podle tohoto zákona je registrované partnerství trvalým společenstvím dvou osob stejného pohlaví.

Na první pohled by se mohlo zdát, že jediná odlišnost těchto svazků spočívá v tom, zda se jedná o osoby stejného nebo odlišného pohlaví. Proto pokud by spolu manželé či registrovaní partneři chtěli nadále zůstat i po změně pohlaví jednoho z partnerů, mohli by zvažovat přestoupení do opačného svazku, tedy z manželství do registrovaného partnerství a naopak. Nicméně registrované partnerství nemá stejný obsah a důsledky jako manželství.¹⁴⁵ Jedním z rozdílů mezi těmito svazky je například automatický vznik společného jmění manželů, které však u registrovaného partnerství nevzniká.¹⁴⁶ Osoby, které by tak chtěly přestoupit z manželství do registrovaného partnerství by byly znevýhodněny.

Jak by šlo právně řešit tento stav, již bylo nastíněno v předchozí kapitole. Možným řešením je tedy uzákonění manželství i pro stejnopohlavní páry, svazek dvou osob stejného pohlaví by byl tak postaven na úroveň manželství. Země, které mají zrovnoprávněné manželství jsou například Španělsko, Francie, Velká Británie nebo Německo.¹⁴⁷

Návrh zákona na zrovnoprávnění manželství s registrovaným partnerstvím byl již v ČR podán skupinou poslanců v roce 2018. Podle tohoto návrhu by bylo manželství definováno jako svazek dvou lidí. Navrhovaná úprava by pak poskytla registrovaným partnerům a případným dětem stejnou důstojnost a práva. Nicméně

¹⁴⁵ MELZER, Filip. *Občanský zákoník: Velký komentář*. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-7502-004-8. str.2

¹⁴⁶ <https://www.jsmefer.cz/rozdily>

¹⁴⁷ <https://www.queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/mapa-uznani-souziti-osob-stejneho-pohlavi-v-evrope/>

přesto, že Vláda dala k navrhovanému zákonu souhlasné stanovisko, návrh zákona stále leží v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR.¹⁴⁸

6.3. Neutrální pohlaví a neuvádění pohlaví v dokladech

Možnost označování pohlaví v osobních dokladech a oficiálních registrech jiných než je mužské nebo ženské pohlaví, je podstatnou otázkou zejména pro trans a intersex osoby. Navrhovaným řešením je zavedení třetího pohlaví, které by bylo značeno v dokladech jako „X“. Tato možnost by tak pomohla mnohým trans osobám, které se nedokáží přiřadit k jednomu ze dvou pohlaví, nebo například trans osobám procházejícím RLT, kdy pak může být jejich identita jednoduše odhalována. Tím by byla zajištěna ochrana práva na sebeurčení a soukromý život trans osob.

Změna pohlaví na jiné než je „F“ nebo „M“ je možná v několika státech, a to například na Maltě, v Dánsku, Nepálu, Kanadě či Indii.¹⁴⁹ ESLP rozhodl, že genderová identita je jednou z nejintimnějších oblastí jejího soukromého života.¹⁵⁰ Rezoluce Parlamentního shromáždění Rady Evropy 2048 (2015) se s tímto ztotožňuje, na základě toho doporučila členským státům zvážení zavedení třetí možnosti pohlaví.¹⁵¹ Mimo zavedení třetí volby pohlaví by připadalo v úvahu pohlaví v dokladech neuvádět vůbec.

¹⁴⁸ <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=8&t=201>

¹⁴⁹ <https://tgeu.org/third-gender-marker-options-in-europe-and-beyond/>

¹⁵⁰ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 12. 6. 2003, Van Kück proti Německu, stížnost č. 35968/97

¹⁵¹ <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>

Závěr

Primárním cílem mé diplomové práce bylo celkově zhodnotit právní postavení trans osob v České republice, ze kterého se odvíjí i cíl druhý, a to upozornit na důležitost věnování pozornosti tomuto tématu.

Je nepochybné, že samotné téma trans osob a genderové identity vzbuzuje ve společnosti kontroverzi, ba někdy až naneštěstí vlnu odporu a pohoršení. Genderová identita však není zhýčkanost naší společnosti, je to stav, se kterým se jedinec narodí. I nastíněná historie transgenderu ukazuje, že kořeny trans identity sahají až do antiky.

Přesto, že genderová identita se nestaví na pohlaví, při úřední změně pohlaví je nutné v České republice podstoupit chirurgický zákrok zasahující do pohlavních orgánů, který doživotně znemožňuje reprodukční funkci. Tato podmínka je nepřiměřená a zasahuje do základních lidských práv trans osob. Je nepřehlédnutelné, že podstatná část trans osob chirurgický zákrok podstoupit nechce, přesto by rádi úředně své pohlaví změnili. Významným podkladem pro změnu právní úpravy v této oblasti je zejména judikatura ESLP, která se k uplatňování této podmínky staví negativně. Dalším důležitým podkladem jsou i právní úpravy v jiných státech, které jsou jasným důkazem toho, že tento postup není nezbytný. Podstatný v této otázce je i odborný názor doktorky Vrzáčkové, která zdůrazňuje, že trans osob, které chirurgický zákrok podstoupit nechtějí, je nezanedbatelné množství. To následně potvrzuje zmiňovaný výzkum realizovaný v roce 2018.

Práce poukazuje, jak velký vliv na životy trans lidí může mít současná právní úprava. Dopady jsou zásadní a to nejen v oblasti povinných operací, které mohou představovat zdravotní rizika. Právní úprava je nedokonalá a často představuje nejasné situace, které trans osoby staví do nevýhodného postavení oproti jiným. Někdy tak záleží na konkrétních lidech, jak se k dané trans osobě postaví a zda ji vyjdou vstříc. Alarmující jsou i vysoká čísla trans osob, které jsou z důvodu své genderové identity diskriminovány.

Je evidentní, že právní úprava nepředstavuje ideální řešení trans identity a z toto důvodu vystavuje trans osoby společenským předsudkům. Celé problematice by mělo být věnováno více pozornosti a měla by být zvážena změna právní úpravy,

která by byla příznivější vůči trans lidem. Následkem by tak mohla být větší otevřenost ve společnosti vůči těmto lidem a samozřejmě usnadnění života trans osobám v naší zemi.

Možných návrhů řešení je několik. Nadějí na změnu pro trans osoby je v současné chvíli návrh novely zákona, který by povinné chirurgické zákroky zrušil. Mimo to bude v této věci klíčové i zmiňované rozhodnutí ÚS. Zatím je vše však otázka budoucnosti.

Závěrem bych ráda uvedla citát, který podstatně vystihuje.

„Správně vidíme jen srdcem. Co je důležité, je očím neviditelné.“¹⁵²

¹⁵² <https://citaty.net/citaty/22046-antoine-de-saint-exupery-spravne-vidime-jen-srdcem-co-je-dulezite-je-ocim/>

Resumé

The thesis focuses on the topic of transgender people. The aim is to draw attention to this topic and to evaluate the current legal status of the transgender people in the Czech Republic. The thesis consists of six chapters. The first chapter is devoted to stereotypes that form the society. It also presents terminology used in this thesis. The following part includes particular judgements of the European Court of the Human Rights. Analyses of these cases are significant for the evaluation of the legal status of transgender people in the Czech Republic. In the following chapter, the process of gender reassignment is described. This can be considered as a key part of the thesis as it compares the approach to this issue in Czech Republic and the perspective of the European Court of the Human Rights. The concluding chapters point out disputable questions in the field of gender reassignment in the Czech legal system and outline suggestions for improvement. As the thesis shows, the issue of transgender people is legally reflected in the Czech Republic but it is necessary to overhaul current procedures and take new stands on the issue.

Seznam použitých zkratk

ČR	Česká republika
FtM	female to male
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
Evropská úmluva	Úmluva o ochraně lidských práv a svobod
LGBT, LGBTI, LGBTIQ, LGBTQA	lesbická, gay, bisexuální, transgender, intersexuální menšina a jiné identity a sexuální orientace
LZPS, Listina	Listina základních práva a svobod (ústavní zákon č. 2/1993 Sb.)
MKN-10	Mezinárodní klasifikace 10. verze
MtF	male to female
NSS	Nejvyšší správní soud
OZ	Občanský zákoník (zákon č. 89/2013 Sb.)
PPG	Penilní pletysmografie
RLT	Real life test
ÚS	Ústavní soud
Ústava	Ústava České republiky (ústavní zákon č. 1/1993 Sb.)
VOP	Veřejný ochránce práv
VPG	Vulvopletyzmograf
VS ČR	Vězeňská služba České republiky
WPATH	World Professional Association for Transgender Health

Seznam literatury a informačních zdrojů

Publikace:

DUŠKOVÁ, Šárka a Maroš MATIAŠKO. *Právo na uznání identity trans lidí v České republice*. Praha, 2019.

FAFEJTA, Martin. *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1030-6.

FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247 1696-1.

HNILICA, Karel. *Stereotypy, předsudky, diskriminace: (Pojmy, měření, teorie)*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1776-3.

JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 987-80-247-2284-9.

JIRKU, Milan. *Transsexuálové v českých věznicích. České vězeňství*. 2012, (1), 1. ISSN 1213-9297.

KLÍMA, Karel, Česko a Česko. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-44-X.

KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-140-3.

KUPKA, Pavel. *Administrativní změna pohlaví aneb transsexualita v právu*. Brno, 2015. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

LORENZŮ, Alex, JAHODOVÁ, Dita. *Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu (spolek). Report on trans people and their experience with health care and legislation in the Czech Republic*. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu z.s., 2015. ISBN 978-80-88175-10-0.

MELZER, Filip. *Občanský zákoník: Velký komentář*. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-7502-004-8.

MELZEROVÁ, Zuzana. *Právní úprava transgender osob*. Brno, 2020. 74 s. Diplomová práce. Veterinární a farmaceutická univerzita Brno

Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky, 2019. ISBN 978-80-7472-168-7.

PAVLICA, Karel. *Obavy a přání trans lidí: Výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent z.s. v roce 2018*. Praha: Transparent, 2019. ISBN 978-80-906362-4-8.

PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář, 2. díl: Práva a svobody*. Praha: Linde, 2002. sv. 2. díl. ISBN 80-7201-391-2.

ZVĚŘINA, Jaroslav. *Sexuologie: (nejen) pro lékaře*. Brno: AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM, s.r.o. v Brně, 2003. ISBN 80-7204-264-5.

Elektronické zdroje:

Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR [online]. Praha: Úřad vlády ČR, 2007 [cit. 2021-02-05]. ISBN 978-80-87041-33-8. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/CZ_analyza_web.pdf

Antoine de Saint-Exupéry citát: Správně vidíme jen srdcem . Co je důležité, je očím neviditelné. *Citáty slavných osobností: Největší sbírka citátů, myšlenek a aforismů* [online]. [cit. 2021-03-23]. Dostupné z: <https://citaty.net/citaty/22046-antoine-de-saint-exupery-spravne-vidime-jen-srdcem-co-je-dulezite-je-ocim/>

BARŠOVÁ Andrea. *Skalpel a duše: ke změně pohlaví podle nového občanského zákoníku. Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2013, vol. 3, no. 1 [cit. 1. 3. 2021]. ISSN: 1804-8137. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/43/49>

Být LGBT+ v Česku: Zkušenosti LGBT+ s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisť. In: *Veřejný ochránce práv* [online]. 2019 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf>

Classification of Diseases (ICD). *WHO - World Health Organization* [online]. c2021 [cit. 2021-02-12]. Dostupné z: <https://www.who.int/classifications/classification-of-diseases>

Committee of Ministers. *Council of Europe* [online]. c2020 [cit. 2021-01-15]. Dostupné z: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a

DOLEŽAL, Adam. Konstrukce identity v právním diskursu. Dvojité pojetí bytí. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2013, 3(1) [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/42/48>

DOLEŽAL, Právní otázky související s problematikou trans lidí pod zorným úhlem rozhodnutí Velkého senátu ESLP ve věci Hämäläinen vs Finsko. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2014, 4(3) [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/82/80>

Důvodová zpráva. In: *Úvodní stránka - Nový občanský zákoník* [online]. 2012 [cit. 2021-03-10]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

Human rights and gender identity [online]. Strasbourg: Commissioner for Human Rights, 2009 [cit. 2021-03-28]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806da753>

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *The civil status of transsexual and transgender people in the Czech Republic*. The Lawyer Quarterly [online]. 2018, roč. 8, č. 4. ISSN

1805-8396. [cit. 2021-03-02]. Dostupné také z:
<https://tlq.ilaw.cas.cz/index.php/tlq/article/download/309/294>

Materiál - Portál Aplikace ODok. *Úvodní stránka - Portál Aplikace ODok* [online]. [cit. 2021-02-23]. Dostupné z: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNAZWY3ZN>

Michal Pitoňák. "Práva trans lidí v Evropě (požadavek sterilizace)", *Queergeography.cz* [online] - 19/11/2018, [cit. 28/03/2021] ,
<https://www.queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/prava-trans-lidi-v-evrope-pozadavek-sterilizace/>.

Menšina. *Encyklopedie antropologie* [on-line] [cit. 20. 2. 2021]. Dostupné z:
<https://is.muni.cz/do/sci/UAntrBiol/el/encyklopedie/index.html>

„Ne všichni trans lidé chtějí operaci.“ Proč Česko vyžaduje sterilizace a změni se přístup státu? *Radio wave* [online]. c1997-2021, 25.11.2019 [cit. 2021-02-28]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/ne-vsichni-trans-lide-chteji-operaci-proc-cesko-vyzaduje-sterilizace-a-zmeni-se-8114587>

OTÁHAL, Lucian a Ondřej PLEŠMÍD. *Hlavní problémy současné právní úpravy v oblasti právního uznání genderové identity a návrhy jejich řešení* [online]. Praha, 2015. [cit. 1. 3. 2021] Dostupné také z: <http://proud.cz/novinky/210-novinky-ze-sveta-trans-lidi.html>

PACE - Resolution 1728 (2010) - Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity. Parliamentary Assembly of the Council of Europe [online]. [cit. 2021-01-30]. Dostupné z: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17853>

PACE - Resolution 1945 (2013) - Putting an end to coerced sterilisations and castrations. Parliamentary Assembly of the Council of Europe [online]. [cit. 2021-01-30]. Dostupné z: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19984&lang=en>

PACE - Resolution 2048 (2015). Parliamentary Assembly of the Council of Europe [online]. [cit. 2021-02-28]. Dostupné z: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>

Právní postavení trans lidí v kontextu změny pohlaví 2: Zapojení trans lidí do profesního života. Veřejný ochránce práv [online]. c2021 [cit. 2021-03-10]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/projekt_ESF/00_2018_VA/KULATE_STOLY/05_16_Spolecne_proti_diskriminaci/05_16_Pravni_postaveni_trans_lidi_v_kontextu_zmeny_pohlavi_2_PR EZENTACE.pdf

Pro média - Transparent. Trans*parent [online]. c2020-2021 [cit. 2021-03-18]. Dostupné z: <https://jsmetransparent.cz/pro-media/>

Queergeography.cz: informace o sexualitách pro všechny. *Queergeography.cz* [online]. c2019 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://www.queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/mapa-uznani-souziti-osobstejneho-pohlavi-v-evrope/>

Rozdíly mezi manželstvím a registrací - JSME FÉR. *Jsme fér* [online]. [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://www.jsmefer.cz/>

Sexualita a ne-heterosexuality. *Queergeography.cz* [online]. c2019 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://www.queergeography.cz/sexualita-a-ne-heterosexuality/>

Sněmovní tisk 201. *Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna* [online]. [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=8&t=201>

Standards of Care for the Health of Transsexual, *Transgender, and GenderNonconforming People* [online]. 7. World Professional Association for Transgender Health (WPATH), 2012 [cit. 2021-02-28]. Dostupné z: https://www.wpath.org/media/cms/Documents/SOC%20v7/SOC%20V7_English2012.pdf? t=1613669341

Third gender marker options in Europe and beyond - TGEU. TGEU - *working for the rights and wellbeing of trans people* [online]. c2021 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://tgeu.org/third-gender-marker-options-in-europe-and-beyond/>

Václav Havel citát: *Porozumět si neznamená přizpůsobit se jedni druhým. Citáty slavných osobností: Největší sbírka citátů, myšlenek a aforismů* [online]. [cit. 2021-03-02]. Dostupné z: <https://citaty.net/citaty/11980-vaclav-havel-porozumet-si-neznamena-prizpusobit-se-jedni-druhym/>

Výroční zpráva o ochraně před diskriminací 2019. Veřejný ochránce práv [online]. c2021 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyrocní_zpravy/VZ_DIS_2019_CZ.pdf

What Does LGBTIQA+v Mean? - University of Queensland Union. UQ Union - *Home Page - University of Queensland Union* [online]. c2021 [cit. 2021-03-10]. Dostupné z: <https://www.uqu.com.au/blog/sas/what-does-lgbtqi-mean>

Změna pohlaví trans lidí nepodmiňovaná sterilizací – pár poznámek k nejčastějším mýtům (na základě zkušeností ze zahraničí). Veřejný ochránce práv [online]. c2021 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/projekt_ESF/00_2018_VA/KULATE_STOLY/05_16_Spolecne_proti_diskriminaci/Nejcastejsi_myty_a_dalsi_zdroje.pdf

Zpráva o plnění Doporučení CM/Rec(2010)5 Výboru ministrů členským státům ohledně boje proti diskriminaci na základě sexuální orientace a genderové identity Českou republikou [online]. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu (PROUD), 2013, [cit. 1. 3. 2021]. Dostupné z: <http://proud.cz/component/attachments/download/21.html>

Právní předpisy, mezinárodní smlouvy:

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Úmluva o právech dítěte

Ústava České republiky, ústavní zákon č. 1/1993

Listina základních práv a svobod, ústavní zákon č. 2/1993 Sb.

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

Zákon č. 198/2009 Sb., antidiskriminační zákon

Zákon č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel

Zákon č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce

Zákon č. 361/2000 Sb., o silničním provozu

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 3/2015 Sb., o některých dokladech o vzdělání

Vyhláška č. 357/2016 Sb., o zdravotní způsobilosti k výkonu vojenské činné služby

Judikatura:

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 10.3.2015 ve věci Y. Y. proti Turecku, stížnost č. 14793/08

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 6.4.2017 ve věci A. P., Garçon a Nicot proti Francii, stížnost č. 9885/12, 52471/13 a 52596/13

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 11.7.2002 ve věci Christine Goodwin proti Spojenému království, stížnost č. 28957/95

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 8.1.2009 ve věci Nadine Schlumpf proti Švýcarsku, stížnost č. 29002/06

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 16.7.2014 ve věci Heli Maarit Hannele Hämäläinen proti Finsku, stížnost č. 37359/09

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 12. 6. 2003, Van Kück proti Německu, stížnost č. 35968/97

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30.5. 2019, 2 As 199/2018-37

Usnesení Ústavního soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. II. ÚS 2460/19

Ostatní zdroje:

Osobní schůzka s MUDr. Petrou Vrzáčkovou, Ph.D., FECSM

Konference uskutečněná v Praze dne 31.5.2019 organizovaná spolkem Trans*parent a organizací Fórum pro lidská práva na téma: Trans práva v kontextu české legislativy